

FORTE:

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd

Fortes underlag till regeringens forskningspolitik
inom hälsa, arbetsliv och välfärd 2017-2027

FORSKNING MÖTER SAMHÄLLE

FORTE, Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, finansierar och initierar forskning för att främja människors hälsa, arbetsliv och välfärd. Årligen finansierar Forte forskning för i storleksordningen 570 miljoner kronor. Andra centrala delar av verksamheten är analys och utvärdering, arbete för ökat nationellt och internationellt utbyte samt kommunikation. Forte är en myndighet under Socialdepartementet.

Förord

REGERINGEN HAR GETT Forte i uppdrag (bilaga 1) att ta fram en analys som ger underlag till regeringens forskningspolitik (S2015/1856/SAM). Fortes analys ska ha ett tioårigt perspektiv.

Fortes huvuduppgift är att stödja forskning av hög kvalitet som är relevant för samhällsområdena hälsa, arbetsliv och välfärd. Det finns stora förutsättningar att utveckla välfärden och bidra till en hållbar utveckling med hjälp av forskning, innovationer och ständiga förbättringar utan att kostnaderna ökar. Förnyelse och ökning av samhällsdriven tvärvetenskaplig forskning och innovation behövs. Forte vill bidra till att flytta forskningsfronten framåt.

Rapporten visar på möjligheterna att bättre och effektivare utnyttja den svenska forskningens infrastruktur samt öka kvaliteten i såväl grund- som behovsstyrd forskning inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Det övergripande målet är att främja en långsiktig kunskapsbildning samtidigt som forskningsresultaten snabbare kan komma till nytta i samhället. Därmed kan målen för befolkningen om ett inkluderande arbetsliv, god hälsa, vård och social omsorg samt livskvalitet, jämlikhet, trygghet, delaktighet och valfrihet komma att uppfyllas i högre grad än tidigare.

En omfattande kunskapsinsamling har legat till grund för analysen (bilaga 2) och ett brett samråd har skett med representanter för forskarsamhället, aktörer i staten, kommuner och landsting, privata sektorn samt brukare och medborgare (bilaga 3). En av styrelsen utsedd styrgrupp respektive referensgrupp har lett analysarbetet (bilaga 3). En viktig utgångspunkt har varit Fortes strategiska agenda för forskning, kommunikation och samverkan (bilaga 4).

En förstärkning och fokusering av de forskningsområden som lyfts fram i denna rapport, i kombination med integrerad sektorsövergripande samverkan, är en förutsättning för att regeringen med sin politik ska kunna möta de utmaningar som Sverige står inför. Fortes verksamhet ska bidra till en bättre framtid för Sverige i ett globalt perspektiv.

Projektarbetet har genomförts av Mari Forslund och Susanna Wahlberg. Stort tack till alla som har bidragit med kunskap och värdefulla synpunkter.

Stockholm den 21 oktober 2015

Martin Ingvar
Ordförande

Ewa Ståldal
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	6
1. Forte – unik forskningsfinansierare och innovationskatalysator	9
1.1 UPPDRAGET	9
2. Trender och utmaningar fram till 2027	10
2.1 MEGATRENDER	10
2.1.1 Globalisering	10
2.1.2 Migration	11
2.1.3 Urbanisering	11
2.1.4 Klimatförändringar	11
2.1.5 Digitalisering och annan ny teknologi	11
2.2 STORA SAMHÄLLSUTMANINGAR	11
2.2.1 Den demografiska utvecklingen	12
2.2.2 Förändringar på arbetsmarknaden och i arbetslivet	12
2.2.3 Förändringar i välfärdssystemen	13
2.2.4 Ökad ojämlikhet – olika livsvillkor och möjligheter	14
3. Fortes forskning skapar förutsättningar för en hållbar välfärd	15
3.1 FORTES FORSKNING ÄR SAMHÄLLSNYTTIG	15
3.2 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FORSKNING AV HÖG KVALITET	15
3.2.1 Systematisk utvärdering av forskning och dess effekter	16
3.2.2 Snabbare koppling mellan beslut och forskning	16
3.2.3 Tvärvetenskaplig och integrerad forskning	16
3.2.4 Rörlighet mellan forskning och praktik	16
3.2.5 Internationell samverkan och rörlighet	16
3.2.6 Jämlika karriärmöjligheter	17
3.2.7 Jämställdhet	17

3.3 ATT IDENTIFIERA KUNSKAPSLUCKOR OCH FORSKNINGSBEHOV	18
3.4 FORSKNINGSBEHOV INOM FORTES OMRÅDEN	18
3.4.1 Hälsa	18
3.4.2 Arbetsliv	22
3.4.3 Välfärd	24
3.4.4 Kraftsamling kring strategiska forskningsområden	27
3.4.5 Stödjande strukturer och utvecklad metodik för forskning	28
4. Samverkan, kommunikation och implementering för ökat nyttiggörande	31
4.1 UTVECKLAD SAMVERKAN OCH DELAKTIGHET	31
4.2 AKTIV KOMMUNIKATION	31
4.3 IMPLEMENTERING OCH FÖRBÄTTRINGSARBETE	32
5. Fortes förslag – avgörande satsningar för att möta samhällsutmaningarna	33
5.1. STRATEGISKA FORSKNINGSSOMRÅDEN SKA STÄRKAS	33
5.2 FORSKNING OM INTERVENTIONERS EFFEKTER SKA STÄRKAS	35
5.3 FORSKNING OM IMPLEMENTERING SKA STÄRKAS	35
5.4 STRATEGISKA INNOVATIONSSOMRÅDEN SKA BREDDAS	36
5.5 EFFEKTIVARE NATIONELLT SAMORDNINGSANSVAR FÖR FORSKNING	36
5.6 ÖKAT STÖD TILL INFRASTRUKTUR OCH TILLGÅNG TILL DATABASER OCH REGISTER	36
5.7 STÄRKT INTERNATIONELL SAMVERKAN OCH RÖRLIGHET	37
5.8 FÖRBÄTTRADE KARRIÄRMÖJLIGHETER FÖR FORSKARE OCH STÖRRE MÖJLIGHETER TILL KOMBINERADE ANSTÄLLNINGSFORMER	37
5.9 ÖKAD JÄMSTÄLLDHET INOM AKADEMI OCH FORSKNING	38
5.10 ÖKAD SAMVERKAN OCH AKTIVARE KOMMUNIKATION	38
Bilagor	39
BILAGA 1. REGERINGENS UPPDRAG TILL FORTE (S2015/1856/SAM)	39
BILAGA 2. FÖRTECKNING ÖVER ANVÄNDA UNDERLAG OCH REFERENSER	41
BILAGA 3. FÖRTECKNING ÖVER GRUPPER OCH MÖTEN	43
BILAGA 4. FORTES VISION OCH STRATEGISKA AGENDA 2015-2018	44

SAMMANFATTNING

FORTES HUVUDUPPGIFT ÄR att främja forskning som är samhällsrelevant och av hög internationellt erkänd kvalitet. Forte har en unik roll bland Sveriges forskningsfinansiärer genom regeringens uppdrag att stödja hela kedjan från grundforskning och behovsstyrd forskning till tillämpning i praktiken. En oberoende och fri forskning utgör ett fundament för samhällets utveckling. Tvärvetenskaplig och integrerad forskning ger förutsättningar att fånga den komplexitet som ligger i samhällets utmaningar vilket blir allt mer angeläget. För den närmaste tioårsperioden är Fortes målsättning att fördjupa och förnya stöd till både grundforskning och behovsstyrd forskning i nationell och internationell samverkan.

Det snabbt föränderliga samhället genererar ständigt nya trender, såväl nationella som globala. De fem megatrender vi utgår ifrån i denna analys är:

- Globalisering
- Migration
- Urbanisering
- Klimatförändringar
- Digitalisering och annan ny teknologi

Dessa megatrender medför konsekvenser som i dag är svåra att förutse men som ändå måste hanteras i vårt välfärdssamhälle. Vi har utifrån Fortes perspektiv samlat några samhällsutmaningar som redan nu är synliga:

- Den demografiska utvecklingen
- Förändringar på arbetsmarknaden och i arbetslivet
- Förändringar i välfärdssystemen
- Ökad ojämlikhet - olika livsvillkor och möjligheter

Inom fem särskilt strategiska forskningsområden vill Forte bidra till att finna lösningar på de stora

samhällsutmaningar som världen och Sverige brottas med. De fem prioriterade strategiska områdena utifrån Fortes uppdrag är:

- Den demografiska utvecklingen
- Arbetslivets omdaning
- Välfärdssystemens kvalitet, organisering och processer
- Migration och etniska relationer
- Jämlika levnadsvillkor

Följande perspektiv ska tydliggöras i forskningsområdena: integration, genus/jämställdhet, delaktighet, hållbarhet.

Rapporten redovisar en analys av forskningens styrkor och svagheter inom Fortes ansvarsområden hälsa, arbetsliv och välfärd. Mot denna bakgrund har Forte identifierat nödvändiga förutsättningar för att forskning ska skapa samhällsnytta. Hög kvalitet på forskningen inkluderar åtgärder för aktivare samverkan med samhällets aktörer. För att resultaten ska vara hållbara, användbara och snabbare kunna omsättas i praktik krävs metodutveckling. Forte pekar på ett antal stödstrukturer som behöver utvecklas ytterligare för att bättre kunna möta samhällsutmaningarna:

- Forskning om interventioners effekter behöver stärkas
- Forskning om implementering behöver stärkas
- Strategiska innovationsområden behöver breddas
- Forskning inom arbetslivsområdet, vård och omsorg samt hela området alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel (ANDTS) behöver effektivare nationell samordning
- Stödet till infrastruktur behöver förstärkas och tillgång till databaser och register behöver öka

- Internationell samverkan och rörlighet behöver förstärkas
- Karriärmöjligheterna för forskare behöver förbättras liksom möjligheterna till kombinerade tjänster
- Jämställdhet inom akademi och forskning behöver öka
- Kommunikation för nyttiggörande av forskningsresultat behöver förbättras

Sverige har unika förutsättningar att kunna leda utvecklingen av forskningen när det gäller att möta de globala samhällsutmaningarna. Svenska forskare är internationellt framstående på flera forskningsom-

råden som relaterar till Fortes ansvarsområden. Det internationella samarbetet är omfattande.

Det är angeläget att Forte i egenskap av forskningsråd har en stark grundforskning samt ges förutsättningar att fortsätta arbetet att utveckla samverkan mellan forskare och professioner, brukare och andra aktörer som är mottagare av forskningsresultat. Syftet med detta är att öka relevansen och effekten av forskningen så att tiden mellan forskningsresultat och tillämpning i praktik kan minskas.

I ett gemensamt underlag till regeringen från sex statliga forskningsmyndigheter återfinns generella insatser och stöd som kompletterar Fortes analys.

1. Forte – unik forskningsfinansiär och innovationskatalysator

FORTES VISION ÄR att genom forskning av högsta vetenskapliga kvalitet skapa förutsättningar för en hållbar samhällsutveckling och uppnå:

- God och jämlik hälsa
- Inkluderande och hållbart arbetsliv
- Hög och kontinuerligt förbättrad välfärd

Fortes forskningsverksamhet har en avgörande betydelse för nya upptäckter och värdeskapande förbättringar för såväl den enskilda individen som samhället i stort. Fortes roll som forskningsfinansiär är unik genom att myndigheten fungerar som en brygga mellan grundforskning, behovsstyrd forskning och tillämpning i praktik. En ny plattform för Forte att verka inom är Rådet för styrning med kunskap (RSK), där Forte är ledamot sedan starten den 1 juli 2015. Forte får därmed en roll som en viktig katalysator för verksamhetsutveckling och innovationer. All forskning som finansieras av Forte bereds med tvärvetenskaplig kompetens.

Områdena hälsa, arbetsliv och välfärd är beroende av varandra och gynnas av att beforskas med tvärvetenskapliga metoder¹. Fortefinansierad forskning håller internationellt sett hög kvalitet. Inom flera områden befinner sig forskare i den absoluta internationella forskningsfronten. Inom andra områden finns en stor potential att bli ledande.

De forskningsområden som Forte ansvarar för är viktiga för att möta nya och globala samhällsutmaningar. Gemensamt för dessa utmaningar är att de berör flera samhällssektorer och att problemen är komplexa. Forskningen behöver därför vara tvärvetenskaplig. Studier visar att länders välbefinnande hänger nära samman med kvaliteten på deras kunskapsproduktion samt förmågan att ställa om vid snabba samhällsförändringar. En oberoende och fri forskning utgör ett fundament för samhällets utveckling.

1. I detta underlag används tvärvetenskaplig och mångvetenskaplig synonymt

1.1 UPPDRAGET

Regeringen gav den 12 mars 2015 Forte i uppdrag att ta fram en analys som ska ligga till grund för regeringens forskningspolitik (S2015/1856/SAM).

Uppdraget innefattar bland annat att:

- Analysera och redovisa hur myndigheten inom sitt ansvarsområde kan bidra till att effektivare möta det forskningspolitiska målet². Analysen ska vara framtidsorienterad och ha ett tioårigt perspektiv med start 2017. Analysen ska utgå ifrån en beskrivning av nationella och internationella trender samt övriga väsentliga samhälls- och omvärldsförändringar.
- Identifiera såväl områden där forskning och innovation bedrivs med hög kvalitet i Sverige och är internationellt ledande som områden där Sverige har potential att bli internationellt ledande.
- Identifiera områden där angelägen forskning saknas och därför bör byggas upp och forskningsområden där Sverige riskerar att tappa en ledande eller stark position.

Forte ska vidare, utifrån rådets uppgifter och uppdrag, särskilt analysera behovet av forskning och nyttiggörande av forskningsresultat för att:

- främja äldre kvinnor och mäns aktiva och hälsosamma åldrande
- möta de demografiska förändringarna
- främja en god fysisk och psykosocial arbetsmiljö för ett längre och hållbart arbetsliv
- främja mångfald, tillgänglighet och människors fulla delaktighet i samhällslivet
- främja förbättrad funktionsförmåga, förbättrad och jämlik hälsa samt förbättrad vård och social omsorg.

2. Sverige ska vara en framstående forskningsnation, där forskning och innovation bedrivs med hög kvalitet och bidrar till samhällets utveckling och näringslivets konkurrenskraft

2. Trender och utmaningar fram till 2027

ANALYSEN SKA, ENLIGT uppdraget, utgå ifrån en beskrivning av nationella och internationella trender samt övriga väsentliga samhälls- och omvärldsförändringar. Vi har valt att lyfta globala trender, så kallade megatrender, och samhällsutmaningar som påverkar hälsa, arbetsliv och välfärd.

2.1 MEGATRENDER

I detta avsnitt beskrivs ett antal identifierade megatrender, som påverkar och utmanar vårt samhälle på flera sätt:

- Globalisering
- Migration
- Urbanisering
- Klimatförändringar
- Digitalisering och annan ny teknologi

2.1.1 Globalisering

I vid mening syftar begreppet globalisering på handel, gränsöverskridande investeringar och kapitalflöden samt utbyte av information och teknologi mellan länder, men även kultur, miljö, attityder och livsåskådning kan omfattas av begreppet. De nationella ekonomierna flätas samman samtidigt som tyngdpunkterna i världsekonomin förskjuts. Politiskt sett innebär globalisering en förskjutning av makten från nationell nivå till över- och mellanstatliga organ. Det snabba internationella utbytet av idéer, attityder, levnadssätt, kulturyttringar och värderingar kan gynna samhällsutvecklingen men också bidra till spänningar. Det blir allt vanligare att varor, pengar, information, tjänster och personer flyttar över gränser. Med dessa flöden följer också utmaningar som påverkar vårt samhälle, till exempel migration, hemlöshet och fattigdom.

2.1.2 Migration

Varje dag tvingas människor lämna sina hem på grund av krig, förföljelse, miljökatastrofer eller fattig-

dom. Enligt FN:s flyktingorgan UNHCR är 60 miljoner människor på flykt 2015. Antalet internationella migranter i världen beräknades av International Organization for Migration (IOM) redan år 2010 till ungefär 214 miljoner människor. Bland dessa finns även personer som söker sig till nya länder för att arbeta eller studera. I spåren av migrationen kan också social segregation, utanförskap och konflikter mellan olika grupper uppstå. Migranter riskerar att hamna i händerna på människosmugglare, att utnyttjas av oseriösa arbetsgivare och att bli utsatta för diskriminering.

Ensamkommande barn

Enligt Statistiska centralbyrån (SCB) var drygt 7 000 av de personer som sökte asyl i Sverige 2014 ensamkommande flyktingbarn, vilket är 83 procent fler än året innan. Det mesta tyder på att antalet kommer att öka kraftigt även framöver. Vid utgången av augusti månad i år hade drygt 9 000 ensamkommande flyktingbarn sökt asyl. Denna växande grupp av barn och unga – de flesta är tonårspojkar – ska inkluderas i boende, skola och arbete, vilket ställer stora krav på kommunerna. Många av ungdomarna har traumatiska upplevelser bakom sig och behöver därför stöd och behandling från kommun och landsting.

Migration bygger transnationella nätverk

Migration fyller globalt en viktig roll i den ekonomiska utvecklingsprocessen. Migrationen bygger upp transnationella nätverk som kopplar samman länder ekonomiskt och kulturellt. Invandrare i Sverige skickar pengar till sina anhöriga och bidrar därmed till ekonomin i sina ursprungsländer. Migration spelar en viktig roll för överföring av teknologi och nya idéer mellan länder.

2.1.3 Urbanisering

Urbaniseringen fortsätter i snabb takt. En majoritet av världens befolkning lever i städer och enligt FN:s prognos väntas stadsbefolkningen växa med 2,4 miljarder människor fram till år 2050. Enligt EU:s statistikbyrå Eurostats siffror hör Malmö, Umeå och Stockholm till EU:s mest snabbväxande städer. Alla tre har sedan 1994 vuxit med mer än en procent per år. I dag lever mer än var femte svensk i en storstad. Det ställer oss inför den stora utmaningen att skapa städer som är hållbara såväl ur ett hälsomässigt, socialt och ekonomiskt perspektiv som ur ett miljö- och energimässigt perspektiv. Den grundläggande infrastrukturen är också viktig i sammanhanget.

Att den ökade urbaniseringen samtidigt innebär att delar av landet avfolkas medför andra svårigheter och behov. I många kommuner där ungdomar och personer i yrkesverksam ålder flyttar till storstäderna medan andelen äldre ökar snabbt, blir det mycket svårt att upprätthålla dagens nivåer i välfärden utan kraftigt ökade resurser. Det blir svårt att tillgodose behovet av vård- och omsorgspersonal och andra servicefunktioner.

2.1.4 Klimatförändringar

Konsekvenser av klimatförändringarna, till exempel extremt väder, höjd havsvattennivå, minskad tillgång till rent dricksvatten, samt svält och spridning av smittsamma sjukdomar utgör ett hot mot oss alla. De negativa konsekvenserna av globala klimatförändringar drabbar dock i första hand de människor som är socialt utsatta och har begränsade ekonomiska tillgångar. Klimatförändringarna medför att människor flyttar för att undgå naturkatastrofer och konflikter som uppstår i spåren av begränsade tillgångar. Dessa stora folkomflyttningar innebär en stor utmaning. Klimatförändringarna i Sverige medför direkta effekter på vår hälsa.

2.1.5 Digitalisering och annan ny teknologi

Under 2000-talet kommer förmodligen den tekniska utvecklingen att få allt större effekt på våra liv. Den kommer att ha stor påverkan på vårt arbetsliv och förutsättningarna för vård, social omsorg samt för vår välfärd i stort, inte minst ur ett jämställdhetsperspektiv.

Tekniken främjar oberoende

Ökad användning av teknik i välfärden kan bidra till ökad trygghet, aktivitet, delaktighet och självständighet för personer med funktionsnedsättning, äldre personer och deras anhöriga. Tekniken – ofta benämnd välfärdsteknologi – främjar eget boende och förebygger eller kompletterar vård- och om-

sorgsbehov. Den snabba teknikutvecklingen gör det också möjligt att förbättra metoder för exempelvis diagnostik och behandling av sjukdomar. Digitaliseringen främjar lärande nätverk, nya kunskapsarenor och spridning av kunskap. Det kan bli mindre viktigt var i landet man bor, i takt med att strukturer för it-tekniken byggs ut. Tillsammans med annan teknisk utveckling, exempelvis avseende egenproduktion av el, kan detta leda till en ökande individualisering med möjligheter till frikoppling från gemensam infrastruktur. Det finns positiva aspekter avseende människors möjlighet att själva planera och styra sina liv. Det är samtidigt viktigt att beakta att inte alla har samma förutsättningar att anpassa sig till den snabba digitaliseringen. Det gäller exempelvis vissa äldre eller personer med funktionsnedsättningar.

Tekniken förändrar arbetslivet

Teknikutvecklingen förändrar arbetslivet på gott och ont. Positivt bidrar teknikutvecklingen till att arbetsmiljön kan förbättras för många men samtidigt innebär automatiseringen ökade krav på omställning. För många kan utvecklingen också innebära ökande inslag av distansarbete och distansarbetsplatser, vilket påverkar arbetsmarknadens utformning. Enligt vissa beräkningar har 450 000 arbetstillfällen försvunnit de senaste fem åren. De flesta av dessa arbeten är rutinartade och kan utföras med begränsad utbildning. Automatiseringen medför samtidigt att andra delar av ekonomin kan växa. Den tekniska utvecklingen leder alltså till en omställningsprocess som har olika konsekvenser för olika individer.

Digitaliseringen förändrar våra samhällsstrukturer

Digitaliseringen förändrar grundläggande strukturer för företag och offentlig sektor, för arbetsliv och utbildning men den påverkar också tilliten och den sociala sammanhållningen i samhället. Den digitala utvecklingens möjligheter, till exempel samlade register, robotar och Big data, aktualiserar också frågor om etik och förtroende.

2.2 STORA SAMHÄLLSUTMANINGAR

De stora megatrender som beskrivits i föregående avsnitt innebär utmaningar för vårt välfärdssamhälle. Vi har utifrån Fortes perspektiv samlat dessa utmaningar i några större områden:

- Den demografiska utvecklingen
- Förändringar på arbetsmarknaden och i arbetslivet
- Förändringar i välfärdssystemen
- Ökad ojämlikhet – olika livsvillkor och möjligheter

2.2.1 Den demografiska utvecklingen

Sverige står inför en demografisk utmaning när andelen äldre i befolkningen stadigt ökar. Denna utveckling leder till betydande samhällsutmaningar och påverkar utformningen av välfärdspolitiken.

Andelen arbetsföra minskar

Åldrandeprocessen medför att andelen personer i arbetsför ålder minskar. Det ställer krav på nya lösningar inom vård och omsorg, i arbetslivet och vad gäller utformande av trygghets- och pensionssystemet eftersom färre ska försörja fler. Invandringen har hittills bidragit till att Sverige har klarat detta kostnadstryck. Sverige har den högsta sysselsättningsgraden i EU, bland annat därför att en hög andel av kvinnorna arbetar och att svenskar går i pension relativt sent. Ett högt arbetskraftsdeltagande och fler arbetade timmar är förutsättningar för att kunna klara den demografiska utmaningen med en åldrande befolkning. För att öka arbetskraftsdeltagandet måste forskningen belysa frågor om ungdomars inträde på arbetsmarknaden, utrikes föddas integration på arbetsmarknaden, arbete för personer med olika former av funktionsnedsättningar, arbetsmiljön i traditionellt kvinnodominerade arbeten, samt möjligheterna för äldre att fortsätta arbeta. Stora påfrestningar i sjukvården och äldreomsorgen väntas till följd av den åldrande befolkningen, i kombination med brist på personal. Samtidigt gör forskningsframsteg och teknikutveckling att hälsan förbättras. Fler kommer att leva längre med funktionsnedsättningar och sjukdomar.

Familjepolitik och omsorgsansvar

En långsiktigt viktig fråga är att skapa goda förutsättningar för människor att kunna bilda familj, kombinera arbete och familj och ta ansvar för barns uppväxt. Det är även viktigt att det finns goda förutsättningar att kombinera arbete med ansvar för nära anhöriga. I detta avseende handlar det om familjepolitik och omsorgsansvar men också om hur arbetsliv, bostadsmarknad och samhällsplanering fungerar. Sverige har en omfattande social infrastruktur som avlastar enskilda familjemedlemmar en del av deras omsorgsansvar för barn och äldre och som möjliggör ett högt arbetskraftsdeltagande bland grupper, framförallt kvinnor, som annars tar detta ansvar. Minska resurser till offentlig välfärd och långa pendlings-tider innebär utmaningar i dessa avseenden.

2.2.2 Förändringar på arbetsmarknaden och i arbetslivet

Svenskt arbetsliv genomgår snabba och genomgripande förändringar, drivna av globalisering, demografisk förändring, migration, nya styr- och

ledningssystem och anställningsformer, samt teknisk utveckling. Detta kan medföra såväl problem som önskvärda lösningar. Sedan 1990-talet ligger arbetslösheten på en relativt hög nivå. Unga, personer med funktionsnedsättningar och invandrade har stora svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Fler kvinnor än män upplever stress och psykosociala besvär som en följd av svårigheter med att kombinera arbete och privatliv.

Löne- och inkomstskillnader mellan olika grupper ökar. Tillväxten av nya arbetstillfällen sker främst i mindre företag, i tjänste- och servicesektorn. Dessa är i mindre utsträckning än stora företag och organisationer anslutna till partsorganisationer och har inte heller en lika utvecklad skyddsverksamhet, inklusive anslutning till företagshälsovård.

Arbetslöshet, ökade inkomstklyftor och löneskillnader

Arbetslöshet är ett stort problem både för drabbade individer och samhället. En situation med hög arbetslöshet ställer krav på trygghetssystem och är ett test på hur väl omställningsprocessen och arbetsmarknadspolitiken fungerar. Även övergången mellan skola och arbetsliv och ungdomars relativt sena etablering på arbetsmarknaden är problem som dels har att göra med matchning på arbetsmarknaden, dels med hur samhället tar hand om de svagaste grupperna. De växande inkomstklyftorna märks både bland infödda svenskar och i jämförelse mellan svenskar och invandrade samt mellan geografiska regioner. Inkomstklyftorna kan kopplas till kön, utbildningsnivå, sysselsättningsgrad och hälsa.

Bristande integration

Den lägre sysselsättningsgraden bland invandrade, framför allt från länder utanför Europa, jämfört med den infödda befolkningen ställer krav på samhällsstrukturen att särskilt fokusera på ekonomiska, politiska och sociala aspekter.

Ökade skillnader i arbetsvillkor

Tillväxten av nya arbetstillfällen har tidigare skett framför allt inom yrkesområden som ställer medelhöga eller höga krav på utbildning/formell kompetens, men nu märks i stället en tillväxt både inom segmenten med låga respektive höga krav på utbildning och formell kompetens. Eftersom arbetsvillkor tenderar att vara kopplade till kompetensnivå, innebär denna jobbpolarisering ökade skillnader för olika grupper i arbetsvillkoren och problem för de som är exkluderade på den reguljära arbetsmarknaden. Detta är en utmaning både för den nordiska tre-partsmodellen (stat, arbetsgivare och facklig organisation) och den modell för arbetarskydd som historiskt

utvecklats främst för stora industriella arbetsplatser. Brister i implementering av befintlig kunskap vad gäller kemiska och fysikaliska arbetsmiljörisiker finns särskilt på små och mobila arbetsplatser.

Fler behöver arbeta längre

Det är vitalt för samhällsekonomin och välfärdsystemen att fler arbetar längre och bidrar till fler arbetade timmar samtidigt som det också innebär att många måste arbeta hårdare då en växande ekonomi och bibehållen välfärd är beroende av en ökad produktivitet.

Alla kan dock inte eller vill inte jobba längre eller mer. Arbetsutbudet är kopplat till vilken livscykel fas man befinner sig i, men också till kön och till den utbildnings- och yrkesbakgrund man har. Arbetsutbudet är också kopplat till den fysiska och psykosociala arbetsmiljön. Trots att stora insatser gjorts vad gäller kemiska och fysikaliska arbetsmiljöförhållanden utgör de fortfarande en betydande orsak till arbetsrelaterad ohälsa.

Sämre arbetsvillkor för kvinnor

Arbetsvillkoren skiljer sig för kvinnor och män, delvis kopplat till att arbetsmarknaden är starkt könsuppdelad. Kvinnors arbete karakteriseras av mer belastande faktorer (t.ex. mindre kontroll över hur arbetet ska utföras och sämre resurser för att utföra det) än mäns arbete i jämförbara socioekonomiska grupper. Sjuktalet i kvinnodominerade yrken är högre än i manligt dominerade yrken och män i kvinnodominerade yrken tenderar att uppvisa samma sjuktalet som kvinnor i dessa yrken. Befintligt underlag talar för att främst de psykosociala arbetsmiljöfaktorerna är kritiska inom vård, skola och omsorg, även om vissa av dessa arbeten också är fysiskt tunga.

Vagare gräns mellan arbets- och familjeliv

Arbetslivet ska kunna kombineras med familje- och privatliv. Arbetet blir för många allt mer gränslöst, med ständig uppkoppling. Tiden mellan arbetsliv och fritid suddas ut. Det möjliggör samtidigt en flexibilitet avseende var, när och hur arbetet ska utföras. I vissa fall upplevs detta som stressande. Hur detta krav/denna möjlighet som den ökade flexibiliteten innebär långsiktigt påverkar arbetsliv, hälsa och roller i familjen är en framtida utmaning att studera.

Ändrade anställningsformer

Anställningsformerna har genomgått en kraftig förändring, med en ökande andel som har tidsbegränsade anställningar eller timanställningar. Fler arbetar också i bemanningsföretag eller i kedjor av entreprenörer/underentreprenörer. Otrygga anställningar är

vanligare bland unga och bland dem som invandrat till Sverige eller är migrantarbetare. Otryggheten får konsekvenser eftersom fast anställning ofta är en förutsättning för en trygg bostadssituation och för familjebildning.

Höga sjuktalet

De höga sjuktalet är idag ett samhällsproblem och de är inte jämt fördelade mellan olika samhällsgrupper. Sjuktalet innebär produktionsbortfall och ökade kostnader för sjukpenning samt risk för utslagning av individer i långtidssjukskrivning och tidig pension (sjukersättning). Sjukdomar i rörelseorganen och psykiatriska tillstånd dominerar, vilket är en utmaning framför allt för arbetslivet, där insatser måste stärkas både för att förebygga problem och för att bidra till återgång i arbete.

Digitalisering och andra nya teknologier på gott och ont

Digitaliseringen av samhället generellt och av arbetslivet mer specifikt har både positiva och negativa konsekvenser. Teknikutvecklingen kan å ena sidan minska rutinartade arbetsuppgifter och öka kvaliteten i till exempel vården genom datorstödd diagnos och rådgivning. Å andra sidan medför ökad digitalisering att arbetsuppgifter försvinner och individer blir övertaliga vilket kan innebära att vissa grupper kommer längre bort från arbetsmarknaden. Det är en samhällsutmaning att på bästa sätt ta tillvara teknikutvecklingens förtjänster och samtidigt kompensera för dess nackdelar.

2.2.3 Förändringar i välfärdssystemen

Förändringar i befolkningssammansättningen innebär även förändringar i våra välfärdssystem, inklusive socialförsäkringssystemen. Att klara kvalitet, kompetens och kostnader blir en utmaning. En komplikation är att finansieringssystemen har parallella flöden som inte är sammankopplade: hälso- och sjukvård, socialtjänst, sjukförsäkring, arbetslöshetsersättning osv. Hur de olika välfärdssystemen ska samverka för att vara effektiva är en viktig och komplex fråga.

Ökande klyftor utmanar välfärdssystemens legitimitet

Sverige och övriga nordiska länder tillhör de mest jämlika länderna i världen. Vår välfärdsmodell vilar i hög grad på en idé om jämlikhet. De socioekonomiska klyftorna har dock ökat på senare år, vilket riskerar att undergräva välfärdsmodellen samt människors vilja och förmåga att solidariskt bidra till vårt välfärdssamhälle. Om klyftorna blir för stora utmanas medborgarnas syn på välfärdssystemens legitimitet. En ökad individualisering och en större valfrihet innebär också en förändring av välfärdstjänsterna. Tillsammans med de värderingsförskjut-

ningar som sker mellan olika samhälls- och generationsgrupper utgör legitimiteten i välfärdssystemen en stor utmaning. Ytterligare en dimension är frågan huruvida välfärdssystemen är tillräckligt inkluderande. På socialförsäkringsområdet blir det vanligare att avtalsförsäkringar träder in, vilket gynnar personer som har arbete. Avtalsförsäkringar tenderar att bli större än den allmänna pensionen.

Omvärldsförändringar ökar kraven på välfärdssystemen

De stora och omvälvande samhällsförändringar som sker i omvärlden, till exempel en ökad migration och den ökande flyktingströmmen till Europa, kommer att ställa större krav på välfärdssystemen och högre förväntningar på åtgärder. Norden har dock goda förutsättningar att möta utmaningar för framtida välfärdssystem tack vare en stark och tvärvetenskaplig forskning som kan bidra till mer hållbara lösningar.

2.2.4 Ökad ojämlikhet - olika livsvillkor och möjligheter

En stor utmaning ligger i hälsoskillnader mellan olika befolkningsgrupper och tillgången till vård och omsorg. Hur styrningen och organiseringen av vård och omsorg är utformad påverkar bland annat ersättningssystemen. En av tio patienter får vänta för länge på vård (vårdgarantin), men skillnaderna är stora beroende på var i landet man bor och vilken sjukdom man har.

Ökande hälsoskillnader

Hälsoskillnaderna speglas i de sociala skillnaderna och trenden är tydlig – klyftorna fortsätter att växa trots en rad forskningsrapporter som påvisat att ett samhälle på flera sätt vinner på mer jämlika sociala villkor. Det är nästan sju års skillnad i medellivslängd mellan två stadsdelar i Malmö. Förväntad livslängd skiljer generellt flera år mellan olika geografiska områden beroende på bland annat inkomst- och utbildningsnivå. Socioekonomiska skillnader påverkar även det hälsosamma åldrandet.

Högutbildade personer med god ekonomi löper mindre risk att drabbas av sjukdomar än lågutbildade med sämre ekonomi. En annan ojämlikhet ligger i

arbets- och inkomstvillkor, kopplat till bland annat etnicitet, kön och funktionsnedsättning. Bemötande och handläggning, som skiljer sig åt mellan olika grupper av individer, till exempel mellan män och kvinnor, mellan hetero- och hbtq-personer, mellan inrikes och utrikes födda, är också en del i ojämlikheten.

Socioekonomiska faktorer påverkar skolresultat

Socioekonomiska faktorer har betydelse för elevers skolresultat. Det finns också ett statistiskt samband mellan att vara född utomlands alternativt ha föräldrar som båda är födda utomlands och sämre provresultat.

Ökade klyftor leder till utanförskap och låg delaktighet

På grund av rådande samhällsstrukturer finns skillnader mellan inrikes och utrikes födda. Detta gäller till exempel i arbetslivet, där utrikes födda har svårare att komma in. Informella försörjnings- och trygghetssystem, såsom familj och trossamfund blir centrala om man inte inkluderas i samhället. Utanförskap till följd av ökade klyftor och ojämlikhet leder till låg delaktighet i samhällslivet i övrigt. Det uppstår andra former av gemenskapsgrupper och gängbildningar. I förlängningen av utanförskap kan kriminalitet följa.

Ojämlik möjlighet att tillvarata sina rättigheter

Ojämlikheten aktualiserar också skillnaderna mellan hur olika grupper har möjlighet, eller ges möjlighet, att tillvarata sina medborgerliga rättigheter. Med den ökande globaliseringen ställs olika rättighetsbegrepp emot varandra. Möjligheterna att ta tillvara formella rättigheter skiljer sig mellan olika grupper.

Droger, stress och informationsflödets påverkan

Vi kan vänta oss fortsatta och sannolikt ökade utmaningar när det gäller alkohol och andra droger, stressrelaterade sjukdomar och psykisk ohälsa som påverkar olika grupper i befolkningen på olika sätt. Vilka hälsokonsekvenser det stora digitala informationsflödet leder till får troligen också fortsatt fokus. Alla dessa utmaningar har dessutom särskild bäring på ungdomar och unga vuxna.

3. Fortes forskning skapar förutsättningar för en hållbar välfärd

FORTE HAR EN unik roll bland Sveriges forskningsfinansiärer genom regeringens uppdrag att stödja hela kedjan från grundforskning och behovsstyrd forskning till tillämpning i praktiken. Forskningen är ofta tvärvetenskaplig för att fånga den komplexitet som ligger i samhällets utmaningar. Fortes uppdrag är fokuserat på strategiskt samhällsviktiga områden som hälsa, arbetsliv och välfärd. Det innebär att relevans och effekter av forskningsresultaten inte bara är viktiga utan helt avgörande för samhällets utveckling och tillväxt. Fortes insatser för utveckling av samverkan och kommunikation är strategiskt viktiga för att öka nyttan av forskningsresultat.

3.1 FORTES FORSKNING ÄR SAMHÄLLSNYTTIG

Forskningsresultat kan komma till nytta för samhället på olika sätt, men det kan ta lång tid och det är svårt att mäta effekterna. Det är ändå möjligt att visa på att forskning finansierad av Forte har bidragit till nya och/eller ändrade lagar och förordningar. Inom folkhälsoområdet finns flera exempel på hur forskning har legat till grund för riktlinjer för förebyggande insatser eller politiska reformer som haft stor betydelse för samhället och medborgarna. Det gäller till exempel företagshälsovård, äldreomsorg, alkohol- och drogpolicy, rökfria miljöer och pensionssystem.

Forskning finansierad av Forte (och tidigare FAS³) har på flera andra sätt haft stor betydelse för utveckling av välfärden. Som exempel kan nämnas banbrytande forskning om bland annat demens och multisjuklighet hos äldre, förbättrad läkemedelsbehandling av äldre personer och kroniskt sjuka, ojämlikhet i hälsa över livsloppet samt om minne och kognitiva funktioner över livscykeln. De databaser som har byggts upp används i samarbete med forskare från hela världen. Forskning om åldrande och publika miljöer har gett kunskapsunderlag till

bland annat stadsplanering och utformning av kollektivtrafik, som tagit hänsyn till behoven bland äldre och personer med funktionsnedsättningar. Men även innovationer som elektroniskt beslutsstöd för läkemedelsbehandling av äldre personer har utvecklats.

Forskningsunderlag ligger till grund för Socialstyrelsens rekommendationer avseende screening och identifiering av alkohol- och drogrelaterade problem och de nationella riktlinjerna för exempelvis vård och stöd vid missbruk och beroende samt vård och omsorg vid demenssjukdom. Dessutom medverkar forskare från centrumbildningarna i olika kommissioner, till exempel internationella WHO:s Commission on Social Determinants of Health och nationella Kommissionen för jämlik hälsa. Forskarna samarbetar också som experter med Socialstyrelsen, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU), Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), Arbetsmiljöverket och Kemikalieinspektionen vilket förutsätts bidra till genomslag av forskningsbaserad kunskap.

När Forte utlyser forskningsbidrag finns kriterier som prioriterar forskning inte bara utifrån vetenskaplig kvalitet, utan också utifrån samhällsrelevans. Jämställdhet och möjlighet till nyttiggörande av kunskapen vägs också in. I beredningsprocessen tas hänsyn till detta genom att allmänföreträdare deltar i beredningsarbetet. Vid ansökan om forskningsbidrag och vid återrapportering ska forskaren redovisa både den vetenskapliga betydelsen av det aktuella projektet och dess betydelse för policy och praktik.

3.2 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FORSKNING AV HÖG KVALITET

Forte har identifierat några förutsättningar som behöver vara uppfyllda på ett generellt plan för att forskningen ska hålla en hög kvalitet, vara effektiv och skapa samhällsnytta.

3. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap

3.2.1 Systematisk utvärdering av forskning och dess effekter

Utvärderingar och kunskapsöversikter ger underlag för att bedöma kunskapsläget inom Fortes områden. Det är viktigt att utveckla formerna för utvärdering av de effekter som Fortes forskning har gett. Utvärderingar bör innefatta såväl klassiska vetenskapliga mått (vetenskaplig kvalitet, antal publikationer och citeringar) som mått på samhälleligt avtryck (populärvetenskapliga publikationer, utbildningsmaterial, bidrag till riktlinjearbete, policydokument) och faktiska förändringar i praktiken. Forte kommer enligt sin strategiska agenda (bilaga 4) att utarbeta årliga planer för uppföljning och utvärdering av forskning för framtida prioriteringar.

3.2.2 Snabbare koppling mellan beslut och forskning

Externa forskningsmedel är fortsatt viktiga för att säkerställa stabila och konkurrenskraftiga forskningsmiljöer. Det krävs också en förutsägbarhet och stabilitet i finansieringen av forskningen. Därför har Forte, i samråd med universitet och högskolor, förändrat sina administrativa rutiner och valt att flytta fram sin årliga utlysning. Beredningsperioden har kortats så att beslut om beviljade anslag tas redan i september året före projektstart. Därmed ges forskarna bättre förutsättningar att starta i tid och tilldelade anslag kan nyttjas i större utsträckning. Forte avser att fortsätta utvecklingen av myndighetens effektiva och rättssäkra administrativa system. Samverkan med universitet och högskolor kommer att stärkas ytterligare.

3.2.3 Tvärvetenskaplig och integrerad forskning

Fortes forskningsområden överlappar och påverkar varandra. De forskningsfrågor som innefattas i Fortes uppdrag är oftast mång- och tvärvetenskapliga och berör ofta flera samhällssektorer. Forte avser att vidareutveckla samarbetet mellan olika discipliner och involvera samhällets aktörer i processen. Sådan integrerad forskning har stor potential att bidra till nyttiggörande, eftersom samhällets aktörer då blir medskapande i processen från ax till limpa. Många pekar dock på att det är en utmaning att motivera forskare till att arbeta mer integrerat eftersom det inte är meriterande i dagens forskningssystem.

3.2.4 Rörlighet mellan forskning och praktik

Olika former av delade anställningar mellan lärosäten och exempelvis landsting, kommun eller annan offentlig och privat verksamhet är ett sätt att öka rörligheten och på det viset bidra till utvecklingen av ny forskning. Delade anställningar är en etablerad och framgångsrik anställningsform inom hälso- och sjuk-

vården för att främja relevans, samverkan och ökat nyttiggörande. Motsvarande anställningsformer saknas i stor utsträckning inom de samhällsvetenskapliga forskningsområdena som exempelvis socialt arbete, pedagogik, kriminalvård och socialförsäkringsområdet. Adjungering av forskare till praktik, respektive praktiker till akademien är ytterligare en modell som bör prövas. Denna form av integrerad praktik och forskning kan vara organisatorisk enklare att genomföra än tvådelade tjänster mot bakgrund av komplikationer i anställningsavtal och pensionssystem.

3.2.5 Internationell samverkan och rörlighet

Forskning finansierad av Forte spänner över ett brett område och samhällsutmaningarna är av liknande karaktär i många länder. Därför är det strategiskt klokt och utvecklande för alla parter att samarbeta med forskare, forskningsfinansiärer och lärosäten både i höginkomstländer och i låg- och medelinkomstländer. Internationella forskningssamarbeten spelar en viktig roll för en global hållbar utveckling. Genom att initiera och stödja samverkan mellan forskare, institutioner och organisationer i olika länder bidrar Forte också till kunskaps- och erfarenhetsutbyte vid implementering och nyttiggörande av forskningsresultat. Forskningssamverkan kan möjliggöra samarbeten utan annan direkt politisk styrning.

Det finns också stort värde i samverkan mellan de nordiska länderna eftersom samhällsutmaningarna är gemensamma, överförbarheten av forskningsresultat är relativt god och kontexterna liknande. NordForsk är ett viktigt samarbetsorgan, oavsett forskningsområde. I den myndighetsgemensamma analysen, som samordnas av Vetenskapsrådet, redovisas en analys av Sveriges medverkan och engagemang i EU:s ramprogram för forskning och innovation samt potentiella synergieffekter med nationella satsningar på internationella samarbeten. En budget avsatt för nationell samordning och prioritering av internationell samverkan, som vi föreslår i den myndighetsgemensamma analysen, skulle stärka Fortes förutsättningar för internationellt arbete. En samlad svensk strategi för internationell forskningssamverkan skulle dessutom stimulera samordningen mellan forskningsfinansiärer och andra nyckelaktörer såsom företag och myndigheter (t.ex. Sida, Folkhälsomyndigheten, Myndigheten för samhällsberedskap, Naturvårdsverket, Kemikalieinspektionen).

Forte kommer att verka för att hälsa, arbetsliv och välfärd får ett större genomslag i Horisont 2020 än vad som hittills varit fallet. Här kan det finnas en samsyn mellan de nordiska länderna kring prioriteringar, exempelvis av preventiva insatser och sociala frågor.

Exempel på prioriterade internationella samarbeten

Ökad rörlighet och europeisk integration innebär utmaningar för välfärden och tryggheten i Europa. För att rörlighet ska fungera är det viktigt att välfärds- och trygghetssystemen är tillräckligt flexibla. Forskning behövs för att bland annat definiera system som gör det möjligt att tjäna in till pension genom arbete i flera EU-länder. På det här området är svenska forskares möjligheter att samverka med kolleger från medelhavsregionen och Afrika avgörande, bland annat därför att de mest kritiska sidorna av dagens globala migration finns där.

Hur välfärdssystemens tjänster ska organiseras och vilka strategier som leder till jämställda, värdeskapande och kostnadseffektiva system är angelägna forskningsfrågor för alla EU-länder. Jämfört med Norden uppvisar resten av EU-området en större variation när det gäller trygghetssystemen. Det kan tjäna som underlag för jämförelser mellan olika system och till förbättringar och systeminnovationer på olika områden. För att göra det behöver *service research* och *health services research* utvecklas starkare som forskningsområden i Sverige.

Globala hälsoutmaningar genom miljöförstöring, förändrade levnadsvanor, antibiotikaresistens och smittspridning behöver mötas med multicenterstudier. Sverige bör verka för att globala hälsoutmaningar beforeskas i större internationella forskningsprogram där också forskningsresultaten kan tas tillvara i globala och regionala institutioner.

Sverige har en ledande position avseende databas- och registerutveckling samt i samordningen av gemensamma forskningsprojekt. Svenska forskare har en stark ställning tack vare unika data och därför är intresset för samarbete från internationella forskare mycket stort. Av strategisk betydelse är komparativa studier utifrån europeiska forskningsdatabaser. De nordiska ländernas likartade databaser och personregister kan bygga upp en persondatabas över drygt 25 miljoner personer. Forte har bidragit till uppbyggnad och drift av tre internationella forskningsdatabaser. Nordiskt samarbete underlättas av tillgång till likande databaser och register. Det behövs dock ett utökat nordiskt samarbete kring harmonisering av registerdata.

De kulturella betingelserna och välfärdssystemen i de nordiska länderna liknar varandra, vilket ger goda förutsättningar för nyttiggörande av forskning och samarbete avseende forskning om implementering. Det är därför av strategisk betydelse att de nordiska länderna samverkar kring detta.

Även forskning om *interventioners effekter* kan bli starkare av ett nordiskt samarbete. Det finns

goda förutsättningar för detta och för ett gemensamt resursutnyttjande. Att etablera ett nordiskt forskningsnätverk och en forskarskola kring effektutvärderingsmetodik, med syftet att främja kompetensutveckling inom området, kan vara ett sätt att stimulera samarbetet.

Internationell samverkan vid genomförande av systematiska kunskapsöversikter är angeläget. Systematiska översikter är viktiga då de ligger till grund för identifiering av forskningsbehov och rekommendationer till praktiken. För att sammanställa forskning om insatsers effekter till systematiska kunskapsöversikter behövs forskare med rätt kompetens.

Svensk forskning och svenskt näringsliv har en relativt god samverkanstradition mellan forskare liksom mellan forskare och utförare inom medicin och hälso- och sjukvård. Styrkor ligger bland annat i behovsstyrd forskning och i att skapa växelverkande processer med användaren i fokus, där teknik och behov möts steg för steg. Dessa fördelar bör användas i internationella samarbeten och omfattande satsningar bör göras på till exempel innovationer för hälsa och välfärd och välfärdsteknologi.

3.2.6 Jämlika karriärmöjligheter

Det finns behov av en nationell tydlig och transparent karriärväg för forskare på svenska universitet och högskolor. Rekrytering är en strategisk fråga för lärosätena och inte enbart en fråga för enskilda forskargrupper. Yngre forskares karriärmöjligheter behöver förbättras inte minst utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Vetenskapsrådets analys av karriärstrukturen för unga forskare visar att andelen nydisputerade forskare och lärare som erhåller en meriteringsanställning minskat kraftigt under senare år. Korta tillfälliga anställningar är snarare regel än undantag. Meriteringssystemet behöver ses över för att främja forskarnas karriärmöjligheter.

Det finns behov av utbildning i projektledning och ledarskap för att underlätta för juniorforskare att bli seniora forskare. Forte har ett ansvar att bidra till finansiering av kompetensutveckling och karriärmöjligheter för yngre kvinnliga och manliga forskare och ser i denna fråga ett behov av en tydligare ansvarsfördelning mellan forskningsråden och lärosätena.

3.2.7 Jämställdhet

Forte har ett ansvar att främja jämställdhet mellan kvinnor och män inom forskningen och arbetar aktivt med detta. Denna ambition ska genomsyra både bedömning av forskningsprojekts samhällsrelevans och bedömning av kvinnliga och manliga forskares ansökningar. Detta innebär att Forte strävar efter att

underbeforskade områden som berör jämställdhet blir belysta och att kvinnors och mäns forskningsansökningar ska beviljas i samma grad.

Jämställdhet och genusperspektiv i forskning är en kvalitetsfråga. Kvalitet och förnyelse gagnas av att såväl kvinnor som män bidrar med sin kompetens och erfarenhet, och att kvinnor och män har lika goda möjligheter att formulera forskningsfrågor och bedriva forskning.

Forte arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor och kommer den 2 november att lämna en handlingsplan till regeringen avseende jämställdhetsintegrering för hela verksamheten. Redan idag är könsfördelningen jämn mellan manliga och kvinnliga forskare, både vad gäller sökta och beviljade anslag från Forte. Dock noteras att flertalet ledare för de stora programmen och centrumbildningarna, som finansieras av Forte, är män. Jämställdheten i Fortes forskningsportfölj ska förbättras. Genus och jämställdhet kan säkerställas i beredningsgrupper och Forte avser att öka de kvalitativa analyserna av forskningsfinansieringsprocessen.

3.3 ATT IDENTIFIERA KUNSKAPSLUCKOR OCH FORSKNINGSBEHOV

Ett flertal länder har fokus på och arbetar systematiskt med att identifiera forskningsbehov. Dessa uppgifter ingår vanligtvis i uppdragen till forskningsråden med folkhälsoinriktning. I England använder man sig av de rekommendationer som Institutet för Nationell Excellens (NICE) inom hälso- och sjukvård samt omvårdnad ger ut rörande hur hälsoforskningsfinansierare bör arbeta och vad de bör arbeta med. Överfört till svenska förhållanden skulle Forte mer systematiskt kunna använda exempelvis SBU:s identifierade kunskapsluckor i sin strategiska planering. Detta gäller även andra myndigheters nationella riktlinjer där behov av forskning och utveckling presenteras.

I Kanada, England och Nederländerna har forskningsråd identifierat framgångsfaktorer för att analysera kunskapsluckor. Dessa faktorer rör forskningsrådets strategiska samverkan med praktiken och sätt att använda forskningen för kunskapsbaserade råd, policys och rekommendationer.

För att stärka identifieringen av kunskapsluckor samverkar Forte med myndigheter, till exempel med dem som ingår i Rådet för styrning med kunskap (RSK) och med forskarsamhället. Det är viktigt att förtydliga rollerna mellan myndigheter som ansvarar för systematiska översikter och forskningsråd. SBU har i sin rapport till regeringen om kunskapsluckor

föreslagit att myndighetens uppdrag breddas till att även omfatta möjligheten att ”beställa” forskning där kunskapsluckor identifierats. Detta skulle till exempel innebära att SBU ansvarar för att identifiera kunskapsluckor medan Forte, i dialog med forskare, ansvarar för ”översättningen” till utlysning av forskningsstöd. Forte och SBU har inlett dialog kring utvecklad samverkan. Flera delprojekt startas nu inom RSK i syfte att utveckla identifiering av kunskapsluckor och forskningsbehov för att öka nyttiggörande. Forte medverkar som en part i detta utvecklingsarbete.

3.4 FORSKNINGSBEHOV INOM FORTES OMRÅDEN

Forte har i sitt analysarbete med bred ansats samlat in uppgifter om forskningens styrkor och svagheter inom Fortes ansvarsområden hälsa, arbetsliv och välfärd. Det finns behov av ökad forskning inom alla Fortes områden vilket beskrivs i detta kapitel.

Forskare finansierade av Forte har en internationellt ledande position inom vissa områden, en position som kan riskeras om inte fortsatt stöd ges. Dessa forskningsområden är:

- Ojämlighet och samhällsklyftor
- Äldre
- Arbetsliv
- Demografi
- Register

Andra områden som har potential att bli ledande med riktade satsningar är forskning inom:

- Vård och omsorg
- ANDTS
- Arbetsorganisation
- Barn- och ungas uppväxtvillkor
- Migration och etniska relationer
- Socialförsäkring

3.4.1 Hälsa

Inom området hälsa finns det ett flertal framgångsrika forskningsmiljöer men bättre samverkan behövs mellan forskningsdiscipliner såväl nationellt som internationellt. Det krävs vidare bättre samverkan mellan de olika forskningsfinansierarna för ökade synergieffekter av de olika finansierarnas insatser.

Forte har ett nationellt samordningsansvar för alkohol- och narkotikaforskning i Sverige men inte för forskning om dopning, tobak och spel. En naturlig utveckling är att Forte får ett nationellt samordningsansvar också för dessa områden. Även

forskningsområdet vård och omsorg skulle gynnas av nationell samordning.

Den så kallade Brundtlandkommissionen lanserade en bild av hållbar utveckling där tre aspekter intimt hänger samman utan att någon är överordnad den andra: den ekologiska, den ekonomiska och den sociala aspekten. Detta innebär att vi inte kan avläsa hur bra det går för ett land enbart genom att titta på *en* aspekt av utvecklingen. Av detta följer att det inte räcker med renodlat ekonomiska investeringar utan det krävs även ekologiska och sociala investeringar. Diskussionen om en social och hälsomässig hållbarhet innebär ett tydligt perspektivskifte i synen på tillväxt och utveckling. Det har blivit alltmer uppenbart att hälsa och välfärd står i centrum för utveckling ur ett hållbarhetsperspektiv.

Ojämlikhet i hälsa

Skilda levnadsvillkor, levnadsvanor, funktionsförmåga och arbetslöshet leder till ojämlikhet i hälsa och låg delaktighet i arbets- och samhällsliv.

Den av FN:s medlemsstater antagna "Rio-deklarationen" om sociala bestämningsfaktorer till hälsa betonar att sociala, ekonomiska, miljömässiga och beteendemässiga bestämningsfaktorer måste fokuseras i praktiskt folkhälsoarbete, och då speciellt för att reducera hälsoskillnader mellan sociala grupper. Den svenska forskningen om dessa komplexa samband är av god internationell standard och är en grundförutsättning för att kunna nå målen om en jämlik hälsa för hela befolkningen. Exempel på forskningsområden där vi står starka är social, ekonomisk och hälsomässig ojämlikhet samt barn och ungas hälsa och levnadsförhållanden. När det gäller hälsa och sexuell läggning har vi också kommit förhållandevis långt i Sverige.

Forskning om samhällsätgärder för att minska skillnader i hälsa och välfärd för olika grupper är ett område där konkurrensfördelarna för svenska forskare är stora och där det finns goda förutsättningar att vara ledande i internationella samarbeten. Komparativa, europeiska forskningsprojekt har varit centrala för forskning om ojämlikhet i hälsa. Tvärvetenskapliga projekt med genusvetenskapliga ingångar kan bidra till analyser av hur skillnader i ohälsa skapas och upprätthålls. Likaså har länder som Indien, Sydafrika och Kina efterfrågat samarbete med Sverige, och bilaterala samarbetsavtal ger en bra plattform för forskningssamverkan. Under det senaste året har Forte träffat avtal med Indien och Sydafrika om utlysning av gemensamma forskningsprogram inom bland annat åldrande och hälsa, jämlikhet i hälsa samt hälso- och sjukvårdssystem och policy.

Regeringen har nyligen tillsatt en kommission för jämlik hälsa. Till grund för kommissionens uppdrag ligger regeringens mål om att de påverkbara hälsoklyftorna ska slutas inom en generation. Flera Fortefinansierade forskare medverkar i kommissionens arbete. Deras forskning kommer att utgöra ett viktigt kunskapsunderlag i kommissionens strävan att nå regeringens mål.

Forskningsbehov

De ökade klyftor som kan ses i samhället gäller både infödda och nyinflyttade svenskar. Det finns skillnader inom samma grupp i olika bostadsområden, liksom skillnader i landet. Skillnaderna kan mätas i utbildningsnivå, hälsa och andel i arbetsför ålder som arbetar. Med ökande klyftor försvagas tillit och sammanhållning och medborgarnas syn på välfärdsstatens legitimitet utmanas. För att minska ojämlikheten är det därför angeläget att människor arbetar och på så sätt bidrar till att finansiera åtgärder och reformer i utjämnande syfte. Det behövs mer kunskap om varför sjuktalen är stora inom vissa grupper men också kunskap om hur man implementerar befintlig kunskap när det gäller grupper som har högt ohälsotal. Vi behöver också förstå ojämlikhetens dynamik och hur människors handlingsstrategier samverkar med det handlingsutrymme och de resurser de förfogar över.

Komplexiteten i folkhälsoarbetet har ökat mot bakgrund av globaliseringen och ökad migration. Effektiva förebyggande insatser för de stora folksjukdomarna skulle ha stor betydelse för folkhälsan. Det är därför angeläget att utveckla och sprida resultat avseende förebyggande insatser och behandlingar. Framgångsrika exempel finns inom flera områden, till exempel rökstopp och fysisk aktivitet på recept, medan de saknas helt inom andra områden. Vi vet idag att fysisk aktivitet är hälsofrämjande vid många olika tillstånd, men forskning behövs kring vilka strukturella och personcentrerade insatser som är effektiva för att öka kunskap, motivation och förutsättningar hos individen för att införa och bibehålla hälsosamma levnadsvanor.

Alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel (ANDTS)

Sverige har länge varit internationellt framstående när det gäller forskning inom alkohol, narkotika, dopning och tobak. Inte minst gäller det vår epidemiologiska forskning och registerforskning kring alkohol- och drogrelaterade skador, behandling och mortalitet.

Forskningsbehov

En utvärdering som genomfördes och publicerades 2012 av FAS föreslog att Sverige ska fokusera på

forskning om bruk av ANDT, relaterade skador och kopplingen dem emellan. De svenska befolkningsstudierna bedöms som starka internationellt. Dock kan konstateras att forskningen behöver förstärkas och samordnas bättre om Sveriges internationella position ska kunna bibehållas. I utvärderingen framförs förslag, dels om behovet av bättre samverkan mellan finansärer, dels om behovet av bättre koppling mellan olika beroendeyråden. Sammantaget innebär detta att ANDTS bör ses som ett samlat forskningsområde.

Rökning är fortfarande en av de riskfaktorer som skapar störst sjukdomsbyrå. Forskning om effekter av tobakspolicy och metoder för att sluta röka måste fortsätta. Hälsoeffekter av snus är fortfarande ett kontroversiellt område, där Sverige är ett av få länder där forskning om sådana effekter kan bedrivas.

Alkohol- och drogberoende relaterar till barn och ungdomar och deras livssituation. Det är nödvändigt att fortsätta stödja forskning som belyser dels de sociala konsekvenserna av missbruk, dels formerna för och resultaten av den vård, omsorg och socialtjänst som kommer missbrukare till del. Det finns även behov av kunskap om integreringen av missbruks- och beroendevård samt om insatser för personer med komplexa vårdbehov. Betydelsen av faktorer i ungdomen – skola, skolprestationer, kognitiv förmåga, familjeförhållanden, arbetsmarknadsposition m.m. – och senare psykisk ohälsa och/eller senare alkohol- och drogproblem behöver också belysas.

Spelberoende är ett problem som drabbar hundratusentals människor och anhöriga i Sverige. Behandling av spelproblem ges i dag främst i form av stöd till beteendeförändring hos individen, men det saknas forskning om spel och spelberoende liksom utvärderingar av åtgärder som görs på befolkningsnivå för att minska risken för spelproblem.

Psykisk ohälsa

Barn och ungdomars psykiska ohälsa har ökat under de senaste årtiondena. Sedan 2012 samarbetar Forte med Formas, Vetenskapsrådet och Vinnova kring en bred och långsiktig forskningssatsning inom området barn och ungdomars psykiska hälsa. Denna satsning ska utvärderas och en fortsättning av programmet bör övervägas av finansierarna gemensamt. Psykisk ohälsa innebär inte bara ett lidande i stunden för den drabbade utan kan också få allvarliga konsekvenser för individens hela liv, till exempel genom att det blir svårt att tillgodogöra sig skolarbete, att etablera sig på arbetsmarknaden och att knyta relationer och bilda familj. Därmed blir den psykiska ohälsan också ett allvarligt samhällsproblem.

Forskningsbehov

Den psykiska ohälsan har blivit ett av våra stora samhällsproblem. Det pågår nationella satsningar för att förebygga och uppmärksamma psykisk ohälsa hos barn och ungdomar men det behövs ytterligare forskning på området. Sjukskrivningar till följd av psykisk ohälsa utgör nu den dominerande andelen av långtidssjukskrivningar. Även om det har gjorts nationella satsningar när det gäller detta område saknas det forskning både utifrån ett genusperspektiv och om specifika grupper. Forskning saknas också om preventiva åtgärder.

En kunskapsöversikt rörande psykisk ohälsa och sjukskrivningar, som genomförts av Forte, visar att det saknas bra kunskapsunderlag om arbetsplatsens roll i samband med sjukfrånvaro och att mer forskning behövs om återgång till arbete, med fokus på förhållandena på arbetsplatsen och insatser från arbetsgivare.

Äldre

Genom framgångsrik forskning har vi lärt oss mer om åldrandets processer och vet i dag att dessa är kopplade till såväl genetiska skillnader som livsvillkor och livsstilsfaktorer. Svensk äldreforskning är en viktig del i välfärds- och vårdforskningen och ligger i den internationella forskningsfronten, inte minst forskning med multidisciplinär inriktning. Svenska forskare har gjort viktiga framsteg med hjälp av longitudinella studier framför allt när det gäller demenssjukdomar och kognition, rehabilitering, boende och annan fysisk planering, tekniska hjälpmedel, brukarmedverkan, aktivitet och delaktighet i vid mening. Konkurrensfördelen med unik tillgång till kvalitetssäkrade data i olika typer av register och biobanker, tillsammans med höga epidemiologiska och ämnesspecifika kompetenser, är emellertid skör.

Äldreforskningen berör alla samhällssektorer. Att främja äldre kvinnor och mäns aktiva och hälsosamma åldrande är viktiga pågående forskningsinsatser, liksom förutsättningarna för ett längre och hållbart arbetsliv för fler. Särskilt bör uppmärksammas livsvillkor och behov hos äldre över 80 år. Kvinnor lever längre men har högre sjuklighet. Inom detta forskningsområde har Sverige en ledande position tack vare omfattande svenska data om befolkningens hälsa och levnadsvillkor. Kombinerat med kvalitetsregister ger detta ett unikt underlag för forskning om åldrande och preventiva insatser. Databaser bör göras mer tillgängliga på ett användarvänligt och integritetssäkert sätt.

Forskningsbehov

Det behövs forskning om hur äldreomsorgen ska utformas så att äldre i olika livsfaser, med varierande omsorgsbehov, med skiftande social, språklig och etnisk bakgrund och i olika former av vård och omsorg kan åldras med bibehållet oberoende och med inflytande över sin vardag. Sådan forskning bör även utgå ifrån ett tydligt genus- och jämställdhetsperspektiv. I synnerhet behövs mer kunskap om kommunikativ omvårdnad mot bakgrund av både ökad migration och hög förekomst av kommunikativ funktionsnedsättning.

Vård, omsorg, service, samhällsbyggnad och teknik hänger ihop och bör studeras som en helhet. Många äldre är beroende av insatser från såväl hälso- och sjukvård som äldreomsorg. För framtiden är utbyggnad av tjänster och välfärdsteknologi en möjlighet för individens ökade delaktighet och självständighet vid sjukdom och funktionsnedsättning.

Det behövs forskning som kan leda till effektiva kommunikationsvägar samt tryggt och säkert samarbete mellan kommuner och landsting/region. Andra angelägna forskningsområden handlar om nya och effektiva insatser inom äldreomsorgen, olika boendeformer och teknikförsörjning. Äldres villkor i lokalsamhället behöver studeras på ett sådant sätt att äldre personers livssituation ses som ett system, till exempel äldres behov relaterat till samhällsbyggnadsfrågor.

Tandhälsa

Tandvården beräknas kosta samhälle och individ ungefär 23 miljarder kronor per år. Det ligger därför en samhällsekonomisk vinst i att försöka åstadkomma en god munhälsa hos medborgarna, inte minst bland barn och unga, samt att öka kunskapen om kostnads-effektiva metoder. För äldre är munhälsa en viktig faktor för livskvalitet och tillgången till tandvård är avgörande.

Forskningsbehov

Det finns stora kunskapsluckor inom tandhälsa och tandvård, särskilt när det gäller effektutvärderingar, avseende exempelvis behandlingar och förebyggande tandvårdsinsatser. SBU har identifierat mer än 350 kunskapsluckor inom tandvårdsområdet. Det saknas också kunskap om vilka socioekonomiska faktorer som påverkar tandhälsan och om hur dagens tandvårdsstöd påverkar i synnerhet äldres munhälsa. Det finns även förändringar när det gäller ungas tandstatus som behöver uppmärksammas. Hur tandvård, vård- och omsorgsinsatser bör organiseras är också ett vitt fält kunskapsmässigt. Patienternas möjlighe-

ter, beteende, kunskaper och makt som konsumenter, och hur detta påverkas av kön, funktionsförmåga samt ekonomisk och social ställning, är obeforskat.

Vård och omsorg

Svensk forskning inom vård och omsorg har potential att bli världsledande, men för att stärka forskningsmiljöer i ett internationellt perspektiv krävs både omstrukturering och kraftsamling. Till skillnad från traditionell vårdforskning som har fokus på själva vårdandet, finns det även behov av en förstärkning av forskning som är inriktad på forskning om vården som system. Den här forskningen bedrivs ofta utifrån olika samhällsvetenskapliga perspektiv, till exempel företagsekonomi, statsvetenskap, sociologi och ingenjörsvetenskap. Det är viktigt att beskriva och problematisera hur vården och omsorgen påverkas av kringliggande strukturer och incitament i form av lagar och regler, ersättningsmodeller, föreskrifter och professionella normer. Detta är avgörande för att kunna förstå förutsättningarna för hur vård och omsorg bedrivs och för att öka sannolikheten att förbättrade arbetsmetoder och innovationer ska kunna spridas och komma samhället till nytta.

Forskningsbehov

Effektutvärderingar inom vård och omsorg är ett område som behöver utvecklas. Forskning behövs både på verksamhetsnivå och på policynivå. Det behövs utvärdering av reformer och det finns behov av forskning om insatsers effekter för att bredda frågeställningarna och därmed valet av studiedesign. Det är angeläget att metoder utvecklas och används som också möjliggör att bland andra äldre och personer med funktionsnedsättning kan tillfrågas och delta i forskning.

Utöver forskning som fokuserar på förbättrade kliniska resultat behövs också en samordnad forskning om vården som sektor med särskilt fokus på ledning, organisation och styrning. Även policy, innovation, produktion och ekonomi är viktiga områden att beforska. Forskning inom vård och omsorg är även viktig för att uppnå de jämställdhetspolitiska målen och strävandena efter en jämlik vård och omsorg. Hur vårdens tjänster och verksamheter ska utvecklas och förbättras är fokus för forskningsprogrammet Vinnvård. I samband med Vårdalstiftelsens avveckling 2014/2015 övertog Forte förvaltningsansvaret för Vinnvårdprogrammet. Härigenom säkrades den kompetens och kunskap som byggts upp och nya förutsättningar skapades för att långsiktigt stödja innovativ, praktiktäna forskning och att arbeta för att öka nyttiggörande av forskningsresultat. Forte har tagit på sig ansvaret för att dels främja forskning om

vårdens system och dels om hur samverkan mellan akademi och praktik kan utvecklas och bli framgångsrik.

Det finns ett växande behov av att pröva och utvärdera innovativa modeller för medarbetarnas delaktighet i organisering, ledning och styrning inom vård och omsorg. Det finns också behov av kunskap om hur resurssvaga gruppers delaktighet kan tillvaratas i arbetet med organisering och styrning av vård och omsorg, liksom om hur tillgång till vård- och omsorgsinsatser kan effektiviseras och förenklas.

I vård och omsorg används teknik inom de flesta områden, till exempel information, kommunikation, diagnostik, behandling och rehabilitering, så kallad e-hälsa. Ökad användning av tekniken gör att de som söker vård och omsorg får bättre tillgång till kunskap via webben och ny slags kommunikation utvecklas. Trådlösa, mobila hjälpmedel blir viktiga för att följa upp effekter av diet, motion och andra livsstilsfrågor av betydelse för hälsotillståndet. Forskning om tekniska lösningar i vård och omsorg behöver lyftas för att kunna studera om dessa tekniska hjälpmedel leder till en bättre folkhälsa, ökat oberoende och minskad isolering. Likaså i vilken utsträckning dessa lösningar kommer kvinnor och män, hög- och låginkomsttagare, inrikes- och utrikesfödda till del. Vidare behövs studier av om – och i så fall hur – olika gruppers medverkan och inflytande över sin egen vård- eller omsorgssituation förbättras.

Sverige har en tradition av stark forskning inom hälso- och sjukvård och Life science-området, med fokus bland annat på utveckling av läkemedel och bioteknologiska produkter. Mycket satsas nu på genteknologi och diagnostiska markörer och stora resurser läggs på forskning inom Life science-området, som exempelvis satsningen på Sci Life Lab. Regeringen har nyligen tillsatt en särskild samordnare för att stödja arbetet med att stärka Life science-området, inte minst när det gäller samverkan mellan forskningen, näringslivet och hälso- och sjukvården. Området är viktigt och inrymmer en stor potential till utveckling av excellens i Sverige. Men vi behöver även mer kunskaper om juridik, etik och hälsoekonomi för att samhället på ett adekvat sätt ska kunna hantera de frågor som den nya bioteknologiska kunskapsutvecklingen ställer.

3.4.2 Arbetsliv

En av de stora utmaningarna för framtiden är att bättre förstå den svenska arbetsmarknadens funktionssätt och att åstadkomma ett hållbart arbetsliv. Arbetsmarknadens funktionssätt bestämmer det totala antalet arbetade timmar och hur lång omställ-

ningsprocessen blir när samhällsförändringar sker. Globalisering, migration och digitalisering påverkar löner/inkomster och sysselsättningsutvecklingen för olika grupper. Individens möjligheter på arbetsmarknaden bestäms även av vad som sker på arbetsplatserna.

Det finns ett flertal internationellt sett framgångsrika forskningsmiljöer men det behövs en bättre samverkan mellan forskningsdiscipliner, såväl nationellt som internationellt. Det saknas en samordning mellan finansierarna av Sveriges arbetslivsforskning. Det behövs också en bättre samverkan mellan de olika forskningsfinansierarna för ökade synergieffekter mellan statens satsningar inom området. Svensk arbetslivsforskning skulle gynnas av en helhetssyn på nyttan för samhället i stort och av synergieffekter som forskar- och myndighetssamverkan kan ge. Forte vill ta en utökad och tydligare roll som sammanhållande och koordinerande expertmyndighet inom arbetslivsområdet.

Arbetsmarknad

Internationella trender förändrar villkoren på arbetsmarknaden. Löneskillnaderna på svensk arbetsmarknad har ökat och nya (och osäkrare) anställningsformer har uppstått. Denna omställning innebär att vissa grupper drabbas av arbetslöshet. De nya villkoren ställer även den svenska tre-partsmodellen inför nya förutsättningar, vad gäller lönestruktur, arbetarskydd och arbetsorganisation.

Forskningsbehov

Angelägna forskningsområden är klassiska arbetsmarknadsfrågor som arbetslöshet, lönebildning, betydelsen av arbetsmarknadspolitik samt konsekvenser av förändrade villkor på arbetsmarknaden. Behoven av förändring kan variera mellan olika segment av arbetsmarknaden som exempelvis offentligt finansierad sektor, avancerad industri och nya hastigt framväxande branscher. Digitaliseringen av samhället generellt har både positiva och negativa effekter som behöver beforeskas.

En förutsättning för Sveriges konkurrenskraft och välfärdens utveckling är att arbeten skapas. Det behövs forskning om vilka mekanismer som gör att arbetsmarknaden och dess olika sektorer återhämtar sig efter en kris. Tillväxten av nya arbetstillfällen sker främst i mindre företag inom tjänste- och service-sektorn. Det behövs forskning om vilka faktorer som påverkar jobbskapande i allmänhet och om vilken betydelse policyåtgärder har för jobbtillväxt. Det är särskilt angeläget att studera förutsättningarna i tjänste- och servicesektorn som även inkluderar idéburet företagande. Trots att civilsamhällesforsk-

ningen generellt har vuxit de senaste 25 åren, med mångvetenskaplig prägel, har den inte fångat det idéburna företaget som fenomen. Det behövs både grundforskning på området och specialiserade komparativa analyser.

Då stora frågor ofta har fler än en dimension bör klass-, etnicitets- och könspektiv anläggas på samtliga frågeställningar som nämnts ovan. Även integration och kön, integration och funktionsnedsättning samt integration över generationer är viktigt att studera. Det är också viktigt att studera kvinnors och mäns respons på politiska reformer och beslut samt på socialförsäkringssystemets utformning.

I jämförelse med andra länder gör unga människor i Sverige ett sent inträde på arbetsmarknaden. Det finns också en grupp ungdomar, främst de med ofullständig gymnasiekompetens, nyanlända och personer med funktionsnedsättningar, som har stora svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Övergången mellan skolan och arbetslivet är därför ett centralt forskningsområde, exempelvis frågan vad som skulle kunna öka andelen behöriga elever på gymnasiet eller frågan vilka förutsättningar politiken har för att påverka utbildningsresultat och arbetsmarknadsutfall. Samtidigt behövs mer kunskap om vad som krävs av arbetsmiljön och om vilka möjligheter till karriärbyten som behövs för att den äldre arbetskraften ska stanna längre på arbetsmarknaden. Likaså behövs kunskap om hur hälsan påverkas av en förlängning av arbetslivet och om hur personer kan ha flera yrkesaktiva år, oberoende av olika funktionsnedsättningar.

Arbetsmiljö

Det finns omfattande kunskap om samband mellan arbete, arbetsmiljö och hälsa. I ett internationellt perspektiv har Sverige, på egen hand och tillsammans med de övriga nordiska länderna, unika möjligheter att bedriva arbetsplatsnära forskning. Det innebär att vi i Sverige får tillträde till arbetsplatser för att genomföra studier, oftast genom tillgång till anställningsregister, och därmed kan göra internationellt sett helt unika studier. Anställningsregister har samma unicitet som våra personnummerbaserade register och denna "infrastruktur" kan i högre grad användas för att få fram ny kunskap. Tillgång till anställningsregister innebär också att vi i Sverige kan göra arbetsplatsbaserade interventioner.

Sverige har en hög profil vad gäller innovation, utveckling och hållbarhet. Det är angeläget att täcka in hälsoeffekter vad gäller ny teknikutveckling (exempelvis nanomaterial) och omställning till grön ekonomi. Det gäller särskilt exponering i arbetsmiljön,

men även i den allmänna miljön. Forskning inom flera av Fortes ansvarsområden bidrar med kunskap med syftet att nå våra svenska miljömål. Det gäller både grundforskning och behovsstyrd forskning. Arbetsmiljö- och hälsoforskning är exempel på detta (miljögifter, luftföroreningar, buller, klimatförändringar). Forte kan stärka miljömålsarbetet ytterligare genom att synliggöra detta arbete bättre och samverka mer aktivt med de andra forskningsfinansiärerna.

Forskningsbehov

Den befintliga kunskapen grundas på forskning som huvudsakligen har genomförts på större (ofta mansdominerade) arbetsplatser och omfattar infödda svenskar med stabila anställningsförhållanden. Såväl arbetskraften som arbetsförhållanden och anställningsvillkor genomgår snabba förändringar som skapar betydande behov av kompletterande kunskap, bland annat vad gäller arbetslivsdeltagande, kompetensutveckling och arbetshälsa. Den expanderande servicesektorn är underbeforskad i dessa avseenden, liksom de förändrade anställningsformerna (tidsbegränsade, ofixerade timmar, bemanningsföretag och entreprenörskedjor).

Vad gäller samband mellan psykosocial arbetsmiljö och fysisk och psykisk ohälsa finns det fortfarande kunskapsluckor som behöver täckas för att kunna vända den negativa utvecklingen med bland annat höga sjukskrivningstal och för att säkra det framtida arbetskraftsbehovet.

Den demografiska förändringen, med incitament för att förlänga arbetslivet, innebär att allt fler med kronisk sjukdom eller funktionsnedsättning kommer att arbeta. Ansvar och engagemang från arbetsgivare är centrala faktorer för att främja återgång i arbete vid sjukskrivning. Kunskapen är otillräcklig om vilka faktorer som främjar respektive motverkar återgång i arbetet från sjukskrivning.

Implementeringen av befintlig kunskap om psykosociala, kemiska, och fysikaliska riskfaktorer, liksom kunskap om gynnsamma faktorer i arbetet, är otillräcklig. Nya strategier behöver utvecklas och utvärderas på grund av att arbetslivet förändras i riktning mot att fler anställda finns i små företag och i sektorer med en relativt svag tradition på arbetarskyddsområdet. Ytterligare ett skäl är den växande psykosociala problematiken inom vård, utbildning och social omsorg. Stora fördelar skulle vinnas av att ge företagshälsovården en tydligare roll vad gäller primärprevention samt utveckla modeller för att tillgängliggöra kunskap mer effektivt.

Arbetsorganisation

Produktiviteten inom svensk forskning om arbetsorganisation är god, liksom kvaliteten. Genomslaget för forskningen är generellt sett stort och relevansen är hög, visar en nyligen genomförd kartläggning som Forte gjort. I internationell jämförelse noteras dock en avplaning av antalet avhandlingar och publikationer på området. Det råder brist på ny teori som omfattar de ekonomiska och sociala förändringarna som samhället och arbetslivet genomgår. I rapporten konstateras också att arbetsorganisationsforskningen saknar både stabilitet och anknytning till internationellt samarbete.

En sammantagen bedömning är att vi riskerar att tappa vår starka position och vårt internationellt goda rykte på arbetsorganisationsområdet men att det kan undvikas om Sverige bland annat stärker forskningens infrastruktur, ökar forskningsbidragen och förbättrar samordningen av strategiskt inriktad forskning inom området. Det finns potential för svensk forskning att bli världsledande.

Forskningsbehov

Samhällsförändringar såsom immigration, urbanisering, nya anställningsformer, demografi och mångfald kommer att förändra arbetsorganisationer och medför betydande behov av forskning. Det saknas kunskap om betydelsen av förändrade anställnings- och maktrelationer liksom kunskap om hur arbete organiseras idag. Det finns behov av att omvärdera och utveckla traditionella former av arbetsorganisation mot nya modeller, där digitalisering, anställdas hälsa och säkerhet och ny ”job design” kombineras.

Det finns även behov av kunskap om länken mellan globalisering, kraven på arbete i nya distribuerade arbetskonstellationer och goda arbetsvillkor samt om risker för arbetslöshet, anställningsotrygghet och tillfälliga anställningar. Ytterligare ett område som behöver beforskas är nya former av ledarskap och dess betydelse för arbetets organisering.

3.4.3 Velfärd

För att kunna möta de samhällsutmaningar vi står inför när det exempelvis gäller demografiska förändringar, ojämlik hälsa, minskad delaktighet och utanförskap finns ett stort behov av att utveckla modeller för samverkan mellan privat och offentlig sektor och mellan civilsamhället och akademien. Det kan handla om innovationer av såväl varor inom exempelvis välfärdsteknologi som processer, organisationer och tjänster. Innovationsprocesserna, inklusive sociala innovationer, och processerna för nyttiggörande behöver överlag stärkas så att forskningsresultat snabbare kan få spridning och kan vidareutvecklas.

Det finns stora behov av forskning och utvärdering om välfärdssystem, om hur de hänger ihop och om hur de påverkar varandra. I synnerhet gäller det förebyggande åtgärder men även reformer och systemförändringar. Fattighetsforskning behöver lyftas. Det hälsoekonomiska perspektivet behöver också stärkas i forskningen. Inom detta område finns en stor brist på kompetens.

Social omsorg

Social omsorg handlar om samhällets stöd och hjälp till människor som är särskilt utsatta eller befinner sig i svårigheter. Forskning inom detta område är angelägen för att möta samhällets olika utmaningar.

Forskningsbehov

Forskning om socialtjänstens resultat, kvalitet och effektivitet har tagit flera steg framåt under senare år men behöver vidareutvecklas bland annat utifrån ett genusperspektiv. Särskilt utvärderingar av interventioners effekter i socialtjänstens praktik behöver utvecklas. I det sammanhanget är förutsättningarna för och innehållet i en evidensbaserad praktik nyckelfrågor. Forskning om insatsers effekter är i hög grad relevant både för socialtjänstens område och för socialförsäkringsområdet, men kräver metodutveckling.

Vi vet en hel del om risk- och skyddsfaktorer, men det behövs mer kunskap om arbetsmetoder att arbeta utifrån inom exempelvis socialtjänstens försörjningsstöd, den sociala barn- och ungdomsvården och funktionshinderomsorgen. Forskning som innefattar insatsen, och som även inkluderar lagstiftning, politiska riktlinjer, sociala värderingar etc., behöver öka. Sådana studier kräver vanligtvis speciell kompetens och metodologi samt avsevärda resurser på grund av de särskilda svårigheter som har att göra med accessproblem och forskningsetiska överväganden.

Inom socialtjänstsektorn finns idag en mångfald utövare. Inte minst inom den sociala barnavården har privata aktörer ett stort utrymme. Det är angeläget att förstärka forskningen om hur förändringar av detta slag påverkar brukarna, tjänsternas kvalitet och innehåll samt kostnadsutvecklingen. Också villkoren för samhällets styrning och kontroll av detta fält är viktiga forskningsfrågor, liksom frågan hur informationen till brukare och anhöriga ska organiseras och utföras.

Ett vanligt problem är att människor i behov av samhällets vård och stöd bollas mellan olika utförare, exempelvis mellan socialtjänst och hälso- och sjukvård, men även mellan olika verksamheter med samma huvudman. En väsentligt förbättrad samverkan och koordinering krävs mellan olika aktörer för att minska riskerna för att människor ”ramlar mellan

stolarna” eller har orimligt många personer att hålla kontakt med. Individen riskerar att inte få bästa möjliga omhändertagande. Det behövs forskning om mekanismerna kring ledning, styrning och organisering.

Våld i nära relationer förekommer i alla samhällsklasser, inom alla kulturer och i alla typer av familjer, men förekommer mer inom vissa grupper. Med bättre kunskap om bakgrunden till våld i nära relationer ges bättre förutsättningar för både uppsökande arbete och förebyggande hjälp.

Barn och unga

Det svenska forskarsamhället har utmärkta möjligheter att inta en världsledande position inom mång- och tvärvetenskaplig forskning om barn och barns uppväxtvillkor. Goda förutsättningar ges av det svenska samhällets långvariga tradition att utveckla en socialpolitik där barns villkor och rättigheter står i fokus och medvetenhet om dessa frågor är hög inom myndigheter och hos ansvariga på olika nivåer i samhället. Vi har utmärkt forskning om barn och familj på registerdata, som i anknytning till kvalitativa forskningsmiljöer kan användas för att utveckla tvärvetenskapliga forskningsprogram på hög internationell nivå.

Forskningsbehov

Det finns stora kunskapsbehov om barns levnadsvillkor, exempelvis villkoren för barn som föds i ny-anlända familjer eller kommer ensamma, ungdomars inträde på arbetsmarknaden, utsatta barns situation, barnfattigdom och barns skolgång. Kunskapen om barn i olika former av socialt stöd behöver också beforskas, särskilt ur ett genusperspektiv. Forskning om barns perspektiv och barnperspektiv är ett centralt område för utveckling av forskning om socialtjänst, liksom barns interaktion i utbildningssammanhang och i familjen. Det behövs ökad och ny forskning som fokuserar på barns levnadsvillkor, särskilt barn i utsatta riskgrupper. Barnkonventionen, som planeras bli svensk lag, har fört in ett delvis nytt perspektiv på barns relationer med familj och myndigheter. I konventionen betonas barns rätt till delaktighet och till att bli hörda. Det är viktigt att forskningen inte endast knyts till frågor om institutionernas verksamhet utan också till frågor om ungas kamratrelationer, vardagsliv och fritid, liksom till frågor om uppväxtförhållanden i familjen. En naturlig följd är att forskningen behöver utveckla och använda metoder så att barns röster kan bli hörda också i själva forskningen.

Varje dag utsätts barn för sexuella övergrepp, oftast av en person i barnets närhet. Det finns en stor brist på kunskap, både om hur personer som begår

den här typen av övergrepp ska behandlas och om hur övergreppen ska kunna förebyggas. Forte har fått regeringens uppdrag att göra en vetenskaplig kunskapsöversikt kring riskbedömning och behandlingsinsatser för personer som begått eller riskerar att begå sexuella övergrepp mot barn.

De utmaningar som det svenska samhället och välfärdsystemet står inför kommer till uttryck i olika sakfrågor som påverkar barns uppväxtvillkor. Det gäller exempelvis brister i skolmiljöer, utanförskap, arbetslöshet, svårighet att komma in på arbetsmarknaden, drogbruk och kriminalitet. Ofta kämpar människor med flera av dessa svårigheter samtidigt, vilket påverkar familjer och barn i vardagen. Det kan därför finnas skäl att organisera forskningsinsatser med fokus på de komplexa sammanhangen och inte endast på en enskild fråga. Forte har goda förutsättningar att organisera sådana forskningsinsatser mot bakgrund av sitt samordningsansvar för barn- och ungdomsforskning.

Funktionsnedsättning

I en rapport som FAS tog fram 2011 konstateras att forskning inom funktionshinderområdet är under stark utveckling genom ökning av antalet publicerade artiklar, integrerade vetenskapliga nätverk och tydliga kopplingar mellan ett antal universitetstyper i Sverige och utländska universitet. Inom området intar det individuella och det miljörelativa synsättet en stark ställning, medan den inriktning som mer exklusivt fokuserar på hindrande och främjande omgivningsfaktorer har en svag ställning. Forskarkompetensen behöver utvecklas för att inte återväxten ska äventyras.

Forskningsbehov

Särskilt viktigt är att stärka forskningen i den mer omgivningsorienterade forskningen (disability studies). Forskningsområdet är angeläget mot bakgrund av diskrimineringslagstiftningen och FN-konventionen om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning. I förhållande till detta finns intressanta forskningsfrågor om huruvida och i vilken grad det existerar ett gap mellan konventionens intentioner och vardagsvillkoren för personer med funktionsnedsättning. Forskning som betonar interaktionen mellan individ och omgivning, det relationistiska perspektivet, har också hög samhällsrelevans. Delaktighet i samhällslivet för alla är dessutom en medborgerlig rättighet.

Hjälpmiddel och inte minst kommunikationshjälpmedel, så kallad alternativ och kompletterande kommunikation, har stor betydelse för individens möjlighet att kunna delta fullt ut i samhällslivet.

På detta område behövs mer forskning. Att belysa komplexa och sammansatta funktionsnedsättningar utgör en stor utmaning för framtida forskning. Det stora forskningsbehovet gäller även andra mer socialt sammansatta aspekter på funktionsnedsättningar som att beskriva och förstå funktionsnedsättningar i förhållande till interagerande dimensioner såsom genus, etnicitet och klass.

Migration och etniska relationer

Mot bakgrund av samhällsförändringar i Sverige, Europa och globalt framstår migration mer än någonsin som ett angeläget forskningsfält. Sverige har traditionellt haft en framstående ställning på området internationell migration och etniska relationer (IMER), bland annat beroende på satsningar på forskningsmiljöer med långsiktig finansiering. Svensk forskning har här potential att bli internationellt ledande.

Forskningsbehov

Trots en betydande forskning finns det kunskapsluckor och därmed stora forskningsbehov. Den aktuella samhällsutvecklingen genererar ytterligare forskningsbehov. Det är centralt att forskningen bedrivs såväl med generella forskningsperspektiv som med kritisk förståelse för migration och etnicitet. Det gäller även samspelet mellan klass, etnicitet och genus, och det handlar även om generation och sexualitet.

Sverige och Europa står inför den mest omfattande flyktingkrisen sedan slutet av andra världskriget. Det behövs särskilda forskningsinsatser som fokuserar på flyktingkrisernas orsaker och på den europeiska asylpolitikens potential och brister. Sådan forskning är också av prognostiskt värde för att bedöma flyktingpolitiska insatser, biståndsinsatser och andra åtgärder, som dels avhjälper akuta situationer, dels syftar till långsiktigt hållbara lösningar för såväl mottagarländer som ursprungsländer.

Migration och etniska relationer är nära kopplade till välfärdens aktuella utmaningar. I fokus ligger frågor om hur utbildning, arbetsmarknad, vård och social omsorg bör utformas och utvecklas för att tillgodose behoven och tillvarata kompetensen hos en alltmer etniskt diversifierad befolkning, och frågan hur man kan undvika tendenser till diskriminering, rasism och segregering.

Trots problem med integrering på arbetsmarknaden bedöms enligt den EU-finansierade undersökningen MIPEX (Migrant Integration Policy Index) svensk integrationspolitik ändå ge goda sociala, ekonomiska och demokratiska rättigheter för invandrare. Det be-

hövs dock mer forskning rent generellt på området.

Enligt flera opinionsundersökningar (bl.a. EU:s återkommande opinionsundersökning Eurobarometern) är invandring den största utmaningen för Europas medborgare. Forskningen står här inför utmaningen att utveckla analysmetoder och sociologiska begrepp som bättre förmår beskriva och hantera den ofta ytterst sammansatta dynamiken mellan exempelvis välfärdspolitiska förändringar å ena sidan och invandringsfientliga och (ny)nationalistiska rörelser samt etnisk diskriminering, rasism och hatbrott å den andra. Forskning kring medborgerligt motstånd mot främlingsfientliga rörelser och partier, samt kring medborgerligt stöd för olika former av migration, är närmast obefintlig.

Ett viktigt nytt forskningsområde utgörs av de urbana rättviserörelserna som växer fram bland unga postmigranter i miljonprogrammets förortsområden och som har beskrivits som "Sveriges nya folk rörelse". Dessa nya urbana rörelser har setts som uttryck för ett globalt fenomen och bör studeras i ett internationellt komparativt perspektiv. Ett annat civilsamhälleligt sammanhang där det finns ett forskningsbehov rör diasporiska migrantrörelser och deras globala nätverk samt dessas betydelse för politiskt deltagande och ekonomisk och social utveckling. Det behövs även forskning om migration och nya identiteter som förmår tolka identitet, kultur, kulturpolitik, medborgarskap och välfärd i andra termer än nationalstatliga och etniska termer.

När det gäller migration och hälsa framstår två fält som särskilt angelägna. Det ena gäller kunskap som kan ligga till grund för hur svensk hälsovård och äldreomsorg kan möta behoven hos en befolkning som blir alltmer etniskt diversifierad och ofta uppvisar en rad olika förhållningssätt till kroppslighet, sjukdom, intimitet, sexualupplysning med mera. Det andra gäller så kallade globala eller transnationella vårdkedjor (t.ex. uppkomsten av en global marknad för transplantationer och organ), så kallat surrogatmoderskap samt global utbildning och rekrytering av läkare, sjuksköterskor och annan vårdpersonal.

Socialförsäkring

Socialförsäkringssystemets insatser är omfattande. De utgör en stor andel av Sveriges ekonomi och är av mycket stor betydelse för en inkluderande och effektivt fungerande arbetsmarknad. Ett välfungerande socialförsäkringssystem berör i stort sett hela Sveriges befolkning. Ett effektivt och rättssäkert system utgör därför en viktig grund, både för landets ekonomiska utveckling och för enskildas välfärd, och är därför viktiga områden att beforska.

Svenska registerdata och vissa surveydata om sjukfrånvaro och sjuk- och aktivitetsersättning (SA) är hittills de internationellt bästa, i termer av täckning, kvalitet, storlek och möjlighet till longitudinella analyser.

Forskningsbehov

Inom området finns kunskapsluckor. Det gäller framförallt konsekvenserna av arbetslivets utveckling och ett mer globalt och mångkulturellt samhälle. Det finns behov av studier om befolkningens attityder till trygghetssystemen och deras legitimitet. Andra frågeställningar rör:

- sjukförsäkringens effekter på individens hälsa och arbetsförmåga
- rehabilitering och återgång i arbete efter sjukskrivning
- forskning om vad det ökade inslaget av privata försäkringar innebär och relationen mellan offentliga, kollektiva och privata försäkringar
- forskning inom stora områden som tandvårdsstödet utformning och assistansersättningens utformning och tillämpning.

3.4.4 Kraftsamling kring strategiska forskningsområden

Det krävs en kraftsamling kring strategiska forskningsområden som är av central vikt för globala samhällsutmaningar och långsiktig hållbarhet ur socialt, ekonomiskt, jämlikt och miljömässigt perspektiv.

Forte ser stora möjligheter att genom forskning förstärka Sveriges konkurrenskraft gentemot omvärlden i en tid när många länder gör stora satsningar på forskning, utveckling och innovation. Genom förslag på fem breda programsatsningar inom strategiska forskningsområden vill Forte bidra till att möta samhällsutmaningar på nya sätt. Forskningsmodellen inkluderar samverkan mellan forskningsutförare, forskningsfinansiärer och aktörer som är berörda av forskningsresultaten, det vill säga brukare och profession.

Forte har redan framgångsrikt arbetat efter en sådan modell och har på regeringens uppdrag identifierat prioriterade behov för nya satsningar i relation till viktiga samhällsbehov, globala hållbarhetsmål och Fortes styrkeområden. Medelförstärkningar behövs till ett sådant program, vilket redovisas i kapitel 5.

Forte föreslår att följande strategiska forskningsområden ska förstärkas:

- *Den demografiska utvecklingen*
Sverige står inför en demografisk utmaning där

andelen äldre ökar. Denna utveckling leder till betydande utmaningar och påverkar välfärdspolitiken och välfärdssystemens utformning.

Forskningens fokus bör vara äldres aktiva och hälsosamma åldrande. Forskning om insatser för att stödja ett hälsosamt åldrande är viktigt. Välfärdsteknologins utveckling och hållbar samhällsplanering är andra viktiga perspektiv. Det behövs forskning om välfärdens utformning när färre ska försörja fler och att fler lever längre med kroniska sjukdomar.

- *Arbetslivets omdaning*

Svenskt arbetsliv genomgår snabba och genomgripande förändringar, drivna av globalisering, digitalisering, demografisk förändring, migration, nya styr- och ledningssystem och anställningsformer.

Fokus på forskning om arbetsmarknadens funktionssätt och konsekvenser av förändrade villkor på arbetsmarknaden för att åstadkomma ett hållbart arbetsliv. Samspelet mellan samhälls-, arbetsplats- och individnivå, organisering och ledning av arbete, maktförhållanden och kvalifikationer behöver studeras, liksom positiva och negativa effekter av digitaliseringen i samhället.

- *Välfärdssystemens kvalitet, organisering och processer*

Kunskapsstyrning kommer att vara centralt i vård och social omsorg. En samordnad forskning om det sammanhang inom vilket vården, omsorgen och socialtjänsten bedrivs, det vill säga om välfärdens system, är av stor vikt.

Fokus är forskning om styrning, ledning, organisering och ersättningssystem för att skapa kunskapsunderlag för beslutsfattande, kvalitet och resultat inom dessa sektorer. Satsningen ska stödja praktisk forskning och öka nyttiggörandet av kvalitetssäkrad kunskap. Förbättringsarbete ska stimuleras genom forskning om bland annat ledarskap, ekonomi, policy och innovation.

- *Migration och etniska relationer*

Mot bakgrund av samhällsförändringar i Sverige, Europa och globalt framstår migration mer än någonsin som ett angeläget forskningsfält. Den aktuella samhällsutvecklingen genererar nya forskningsbehov.

Fokus är forskning som bidrar till att kunna bedöma och förbättra flyktingpolitiska insatser som syftar till långsiktigt hållbara lösningar för såväl mottagarländer som ursprungsländer. Forskning om flyktingströmmar och ensamkommande flyk-

tingbarn samt hur utbildning, arbetsmarknad, vård och social omsorg bör utformas är viktigt.

• *Jämlika levnadsvillkor*

Skillnaderna ökar mellan olika grupper i samhället utifrån faktorer som uppväxtvillkor, utbildningsmöjligheter, integration, arbetsliv, hälsa, vård, omsorg samt socialtjänst.

Fokus är forskning som betonar interaktionen mellan individ och omgivning. Funktionsförmåga, tillgänglighet och jämlikhet är centrala frågor. Forskning om fattigdom och klasskillnader är viktig. Barns levnadsvillkor, exempelvis villkoren för barn som föds i nyanlända familjer eller kommer ensam, ungdomars inträde på arbetsmarknaden, utsatta barns situation och barns skolgång bör studeras i breda perspektiv.

3.4.5 Stödjande strukturer och utvecklad metodik för forskning

Inom vissa områden bör mer strukturella insatser genomföras för att säkerställa att Sveriges ledande position bevaras eller för att förstärka positionen. Forte vill särskilt lyfta fram forskning:

- på register samt longitudinella studier
- om interventioners effekter
- om implementering
- på strategiska innovationsområden
- om hälsoekonomi och hälsosystem.

Registerforskning och longitudinella studier

En av de forskningsresurser som gjort Sverige internationellt känt är vår unika befolkningsstatistik baserad på personnummer. Den har fungerat som utgångspunkt för forskare från hela världen och för den banbrytande forskningen om demografiska förändringar på internationell nivå. Utan svenska data hade forskningssamhället inte haft den kunskap som finns idag om befolkningsutvecklingen och dess mekanismer.

Sverige har stor potential att bedriva världsledande forskning baserad på register, biobanker och personnummer. Det finns goda skäl till att svenska kompetenser om register och inom registerforskning kan användas i internationella samarbeten och till att föra Sverige till en ledande position när det gäller databas- och registerutveckling och samordning av gemensamma forskningsprojekt. Sveriges unika tillgång till kvalitetssäkrade data i olika typer av register och biobanker, tillsammans med höga epidemiologiska och ämnesspecifika kompetenser, bör utvecklas genom att databaserna görs tillgängliga

och att forskning med dem som verktyg stöds. Detta gäller inte minst Sveriges unika serie av levnadsnivåundersökningar där konsekvenser på individnivå av samhällsförändringar kan mätas. Fortsatt satsning på infrastruktur för registerforskning bör vara hög-prioriterat.

Även om Sverige har väl utbyggda register finns det ett stort behov av databaser och register på fler områden för att utveckla forskningen i syfte att skapa patient-, brukar- och medborgarynna samt ökad livskvalitet. De unika svenska nationella kvalitetsregistren är underutnyttjade som bas för forskning på dessa områden. Det finns också ett behov av att ta den registerbaserade forskningen till nästa nivå av kunskap, det vill säga forskning om hur kunskapen kan ligga till grund för interventioner. Inom delar av socialtjänstens område finns endast lite av systematiskt insamlad information, exempelvis om barn och unga, där det saknas nationellt jämförbar information om socialtjänstens insatser. Longitudinella studier kan bidra till ökad kunskap på flera områden där vi i dag har stora kunskapsluckor, exempelvis inom tandvården eller funktionshinderområdet. Longitudinella studier behövs även när det gäller människans utveckling genom arbetslivet, kopplat till produktivitet, arbetsmiljö och hälsa. Samtidigt finns det juridiska hinder för vissa typer av registerbearbetningar och utnyttjande av personuppgifter. Svensk lagstiftning och dess regelverk bör ses över och registerforskningsutredningen har föreslagit mycket värdefulla justeringar i regelverk och policy för att underlätta registerforskning. Forskarkompetensen för att forska på och utveckla data inom hälso- och välfärdsområdet behöver också utvecklas.

Forskning om interventioner och dess effekter

Enligt statistik från Socialstyrelsen får årligen 800 000 personer insatser inom ramen för socialtjänsten och 630 000 får insatser inom psykiatrin. Mycket få av dessa insatser har utvärderats på ett sådant sätt att deras eventuella effekter är fastställda på ett vetenskapligt sätt. Effektvärderingar är studier av interventioners effekter, oftast benämnt interventionsforskning. Interventioner används som ett samlingsbegrepp för medvetna åtgärder eller insatser för att åstadkomma en förändring. Exempel på åtgärder är nya metoder, arbetsprocesser, behandlingar, organisatoriska modeller och interventioner som har sin grund i politiska beslut och riktlinjer. Om nya interventioner ska införas är det en fördel att det finns vetenskapliga belägg för att den tänkta insatsen har en önskvärd effekt och är bättre än gängse metoder.

Idag räcker det inte att visa vilken intervention som är mest effektiv. Forskaren behöver också visa hur stark effekten är, om den förändras över tid, om interventionen använts som det var tänkt, om den fungerar lika för olika målgrupper samt om den tänkta förändringsfaktorn (t.ex. behandlingsmetoden) är relaterad till utfallet. Den här forskningen svarar även på frågor om huruvida en insats är bättre eller sämre än ingen insats alls och om huruvida en viss insats är bättre eller sämre än en annan. Det finns ett ökande intresse inom interventionsforskningen för att inkludera ekonomiska aspekter i effektutvärderingar, det vill säga att väga effekters styrka mot kostnaden för eventuella behandlingsvinster.

Studier av olika interventioners effekter inom dessa områden genomförs i mycket komplexa sammanhang, vilket kräver stor metodkunskap. Interventionerna i sig själva är dessutom oftast komplexa, vilket leder till att enkla kausala förhållanden är svåra att fastställa medan effekt och effektivitet är möjligt att studera. Inom vissa områden saknas en tradition, och därmed kunskapen, för att genomföra effektutvärderingar. I första hand behövs en stark forskarutbildning och inrättandet av till exempel forskarskolor. Det saknas strukturer för finansiering av denna kompetens.

Det är stor brist på forskning om interventioners effekter, främst inom habilitering/rehabilitering, arbetslivet, socialtjänsten, trygghetssystemen och välfärdens organisationer, men även inom vård och omsorg. En ökad satsning på effektutvärderingar är av stor betydelse för en evidensbaserad policy och praktik.

Forskning om implementering

Det räcker inte att med hjälp av forskning ta fram kunskap om vilka interventioner som är mest effektiva. Forskningsresultaten behöver omsättas på bred front i verksamheterna för att bli till nytta. Implementeringsforskningen studerar införande av nya arbetssätt i organisationer och omfattar särskilt förståelsen av förändringsprocesser. Bland de frågor som studeras är hur och varför de införda metoderna leder till respektive inte leder till avsedda förbättringar eller till lagstiftarens intentioner. Särskilt viktigt att studera är processer som främjar eller hindrar införandet av en metod, organisering, ledarskap och lärande.

Implementeringsforskning är tvärvetenskaplig. Den baseras på teorier om förändring och genomförs i samverkan mellan forskare, intressenter, verksamheter, ledare, anhängare och brukare. Studier har visat

att implementering kan ske planerat och framgångsrikt. En kraftsamling för implementeringsforskning möjliggör samordning över ämnes- och professionsgränser för gemensamma större studieupplägg och stärker nätverk mellan forskare, intressenter, ledare, anhängare och brukare samt skulle kunna öka andelen större anslag på EU-nivå.

Internationellt finns omfattande implementeringsforskning sedan lång tid men i Sverige är den forskningen ännu i sin linda. En ökad satsning på forskning om implementering är av mycket stor samhällsrelevans och har stor betydelse för att forskningen inom Fortes alla ansvarsområden ska bli till nytta. Det är angeläget att evidensbaserad kunskap kommer samhället till del.

Forskning på Strategiska innovationsområden

Framgångsrika innovationer är i många fall resultatet av samarbete mellan flera aktörer och kompetenser, exempelvis mellan företag, universitet och högskolor och offentliga verksamheter. Ett omfattande utvärderingsarbete och stora omvärldsförändringar har lett fram till utformningen av satsningen på Strategiska innovationsområden (SIO), som initierades i forskningspropositionen 2012. Satsningen, som ska skapa förutsättningar för internationell konkurrenskraft och för hållbara lösningar på globala samhällsutmaningar, genomförs i samverkan mellan Vinnova, Energimyndigheten och Formas. Det gemensamma arbetet omfattar utlysningar, kommunikation och beslutsprocesser. Programformen är inte koncentrerad till utpekade branscher eller forskningsområden, utan riktas mot innovationsområden av avgörande betydelse för svensk konkurrenskraft. Den baseras på tvärfunktionella och tvärsektorielle arbetssätt som utformats av aktörerna i en bottom-up process.

I forskningsfinansierarnas myndighetsgemensamma analys föreslås att satsningen på Strategiska innovationsområden breddas, utökas och tillförs mer medel. En utökad satsning på Strategiska innovationsområden skulle kunna öppna upp för program inom andra typer av samhällsområden, till exempel sociala innovationer inom välfärdsområdet, med bäring på andra typer av samhällsutmaningar. En utvidgad satsning skulle dessutom möjliggöra deltagande från andra typer av aktörer, exempelvis från civilsamhället, och inbegripa fler myndigheter som finansierare.

Forté stödjer en sådan breddning och utökning och bedömer att nya program bör innefatta en satsning på sociala innovationer för att uppnå ett socialt hållbarhetsperspektiv i samhället.

Hälsoekonomisk forskning och forskning inriktad på hälsosystem

I takt med att efterfrågan på vård och omsorg ökar uppstår ett gap mellan vad samhället kan erbjuda och vad som efterfrågas av dess invånare. Prioriteringar behöver därför göras när det gäller vilka åtgärder som ska ges samhälleliga resurser. Hälsoekonomiska utvärderingar som belyser nytta kontra kostnad är i detta sammanhang ett hjälpmedel för beslutsfattare. Åtgärder som görs på systemnivå i hälso- och

sjuvården, och som rör exempelvis organisation, professionsinnehåll och ersättningsystem, påverkar patienter och medborgares tillgång till adekvat hälso- och sjukvård. En effektutvärdering omfattar relativt ofta också en hälsoekonomisk utvärdering som ger information om kostnadseffektivitet. Starka forskningsmiljöer behövs för att genomföra samhällsekonomiska studier av olika åtgärder inom det välfärdspolitiska området liksom en förstärkning av hälsosystems forskning.

4. Samverkan, kommunikation och implementering för ökat nyttiggörande

4.1 UTVECKLAD SAMVERKAN OCH DELAKTIGHET

För att uppnå bättre måluppfyllelse inom hälsa, arbetsliv och välfärd krävs bättre samverkan på olika nivåer. Detta gäller dels mellan berörda departement, dels mellan myndigheter och forskningsfinansiärer. Det gäller även mellan forskare, mellan forskare och praktik – både i offentlig och privat regi – och mellan forskare och brukare. Samverkan och kommunikation mellan nämnda aktörer i ett tidigt skede av forskningsprocessen ökar förutsättningarna för kunskapsöverföring till profession och brukare. Incitamenten för systematisk samverkan och kommunikation måste stärkas i forskningsfinansieringsprocessen.

Genom att ta tillvara intressenters och brukares erfarenheter och kunskaper i forskningsprocessen stärks både relevansen och förutsättningarna för nyttiggörande av forskningsresultaten. En sådan forskningsprocess kan också utgöra stöd för politiska beslut, prioritering och reformer. Samtidigt är det viktigt att understryka forskarnas vetenskapliga uppdrag, som inbegriper ett obundet och kritiskt förhållningssätt när det gäller val av frågeställningar, metoder och analys av resultat. En fördjupad brukardialog fungerar som bäst när roller och kompetenser är tydligt angivna. Allt fler internationella forskningsfinansiärer efterfrågar medverkan av profession och brukare i forskningen vid utlysningar av medel. Det är viktigt att öka kunskapen om vilka utmaningar det innebär att involvera brukare i forskningen och om hur man bäst hanterar dessa för att skapa gynnsamma förutsättningar för framtida forskning. Fortes sammanställning av forskning kring brukarmedverkan visar att det finns behov av en mer väldefinierad och enhetlig terminologi, en ökad teoretisk förankring och bättre kunskap om vilka brukare som bör engageras beroende på frågeställning och tillämp-

ningsområde. Det behövs också fortsatt utveckling av giltig metodik för utvärdering av forskning med brukarmedverkan.

En förutsättning för att öka nyttiggörandet av forskning är en ökad och bättre samverkan mellan berörda myndigheter. Ett viktigt initiativ som har tagits är det nystartade Rådet för styrning med kunskap, avseende hälso- och sjukvård och socialtjänst. Fortes deltagande i rådet skapar en brygga mellan forskarsamhället och myndigheterna. Det finns ytterligare ett antal initiativ av stort värde för att effektivisera kunskapsöverföringen inom olika samhällsområden. Dessa behöver prioriteras även fortsättningsvis, till exempel NSK-S⁴, RFI⁵, SBU:s styrgrupp för vetenskapliga kunskapsluckor och samverkansgrupper för forskningsfinansiärer.

4.2 AKTIV KOMMUNIKATION

För att få till stånd en effektiv och målgruppsanpassad kommunikation och samverkan behövs ett förändrat förhållningssätt till forskningskommunikation. Det traditionella synsättet att sprida färdiga forskningsresultat måste förändras till ett ökat fokus på att nyttiggöra forskningen. Kommunikation och samverkan bör genomsyra hela forskningsprocessen. Det är viktigt att det finns resurser (ekonomiska och personella) avsatta för detta, både inom Fortes budget och inom de projekt som beviljas medel samt inom akademien.

För att forskningen ska nyttiggöras bättre är det viktigt att forskarna i större utsträckning än tidigare kommunicerar sin forskning och sina forskningsresultat, inte bara till andra forskare utan också till berörda samhällsaktörer. Detta är en stor utmaning då det inte finns incitament inom akademien för denna kommunikation och samverkan. Kommunikation tar tid och kostar pengar men ger inga meriter. Forskare skulle ha nytta av kommunikationskom-

4. Nationella samverkansgruppen för kunskapsstyrning i socialtjänsten

5. Rådet för infrastrukturforskning (RFI)

petens och därför kunde utbildning i detta vara ett lämpligt inslag i forskarutbildningen som ett led i att öka nyttiggörandet.

Forté avser att införa tydligare incitament för kommunikation och samverkan i forskningsprocessen. Forskarnas insatser för samverkan och kommunikation kan stärkas på olika sätt, exempelvis genom bidrag till nätverk, publikationer och konferenser, men också genom att spridning och kommunikation av resultat tydliggörs i ansökningar och resultatredovisningar. Det finns också ett behov av att förstärka mottagarkapaciteten hos brukare och intressenter.

Fortés egen kommunikation ska vara målgruppsanpassad och lättillgänglig, med målsättningen att kommunicera och sprida Fortéfinansierad forskning och forskningsresultat. Forté arbetar med att utveckla nya former och arenor för dialog och kommunikation, som ska bidra till kunskaps- och resultat spridning, nätverkande och samverkan mellan forskare, brukare och övriga samhällsaktörer⁶.

4.3 IMPLEMENTERING OCH FÖRBÄTT- RINGSARBETE

Mer forskning om vad som främjar implementering behövs inom Fortés samtliga forskningsområden. För att säkra kvalitet och underlätta förnyelse i praktisk verksamhet är det viktigt att förstå mekanismer som underlättar implementering. Processen från kunskap till praxis är inte okomplicerad. Introduktionen av innovativa metoder är ojämlig och tar ofta lång tid.

Forté menar att det behövs kraftfulla åtgärder för att korta tiden från forskning till praktik. Vissa forskningsresultat och rekommendationer införs aldrig i praktisk verksamhet, trots att de sannolikt skulle vara av stort värde. Forskning visar att med kompetens och kunskap om implementering har i genomsnitt 80

procent av det planerade förändringsarbetet genomförts efter tre år. Utan sådan kunskap och kompetens har endast 14 procent av förändringsarbetet genomförts efter i genomsnitt 17 år. Ökad kunskap om lärandestrukturer, ledning och om hur man skapar en innovativ arbetsorganisation ökar möjligheterna att införa nya, förbättrade metoder och fasa ut gamla, mindre effektiva. Detta skapar även bättre möjligheter för verksamheter att utveckla och följa upp produkter och tjänster i praktisk användning, och på så sätt bli mer konkurrenskraftiga.

Ett sätt att snabba upp spridningen av forskningsresultat och underlätta användningen av sådana och av riktlinjer är att integrera forskningsresultat och rekommendationer direkt i verksamhetens dokumentationssystem. Vägen framåt i det här fallet är nytänkande och samverkan mellan forskare, finansierare och rekommenderande myndigheter.

Ett annat sätt är att främja en ökad samverkan och delaktighet i forsknings- och innovationsprocessen mellan forskare, myndigheter, aktörer och intressenter, som berörs av forskningsresultaten. Det är rimligt att tro att aktiv systematisk samverkan i hela forsknings- och innovationsprocessen avsevärt kan förkorta tiden från forskning till tillämpning i praktiken.

Det är viktigt att forskningsresultat kan testas under verkliga förhållanden i demonstrationsanläggningar och demonstrationsprojekt. En förutsättning för att innovationsprocesser ska lyckas är att forskning och utvecklingsarbete är sammanlänkade och att forskning på ett väsentligt sätt bidrar med systematik och dokumentering av utvecklingsarbetet, så att kunskaper och erfarenheter sprids i praktisk verksamhet. Innovationsupphandlingar och innovationstävlingar i offentliga verksamheter behöver stimuleras.

6. Forté har redovisat olika former för kommunikation och behov för ökat nyttiggörande av forskningsresultat i rapporten *Från fokus på innehåll till fokus på nytta* (se bilaga 2).

5. Fortes förslag – avgörande satsningar för att möta samhällsutmaningarna

FORTE HAR LÅNG erfarenhet och tradition av att finansiera såväl grundforskning som behovsstyrd forskning av hög kvalitet. All forskning finansierad av Forte bereds med tvärvetenskaplig kompetens. Samhällsrelevansen är ett riktmärke för Fortefinansierad forskning. Fortes verksamhet ska genomsyras av samverkan med andra finansiärer och myndigheter men också med brukare, profession och övriga samhällsaktörer. Fortefinansierad forskning har därmed potential att påverka policy och praktik.

I det här kapitlet redovisar Forte förslag på forskningsområden som behöver prioriteras utifrån identifierade megatrender (se kap 2), samhällsutmaningar (se kap 2) och forskningsbehov (se kap 3). Dessutom presenteras områden som är i behov av nationell samordning samt Fortes bedömning av vilka generella förutsättningar som krävs för att utveckla framtidens forskningspolitik. Under varje förslag beskrivs en målbild samt hur Forte vill bidra till att målbilden uppfylls. För vissa förslag krävs nya anslag, särskilda uppdrag eller andra åtgärder av regeringen.

5.1. STRATEGISKA FORSKNINGSMRÅDEN SKA STÄRKAS

Utifrån det som händer i vår omvärld, de samhällsutmaningar som Sverige har att hantera och det forskningsläge som råder har Forte gjort en prioritering av forskningsområden som vi anser behöver förstärkas. För att forskningen ska möta samhällsbehoven behövs tvärvetenskaplig och integrerad forskning med såväl kvalitativ som kvantitativ metodik.

Målbild

Forte ska bidra till att bygga upp långsiktig forskningsbaserad kunskap och säkra tillgången på forskarkompetens inom hälsa, arbetsliv och välfärd som ger samhället god beredskap för framtida behov av kunskapsbaserade reformer, policy och andra samhällsinsatser. Forskning av hög kvalitet ska flytta

forskningsfronten framåt men även bli snabbare användbar för samhället. Forskningen ska samspela med utbildning och utmärkas av hög relevans och den ska samverka med berörda samhällsaktörer för att öka nyttiggörandet av den kunskap som tas fram.

Sveriges kraftfulla satsningar på Life science-området ska kompletteras med samhällsvetenskaplig forskning om sociala, etiska, ekonomiska och juridiska förutsättningar och konsekvenser. Långsiktigt forskningsstöd – genom nya programformer – ska rusta Sverige för att kunna möta stora globala och komplexa nationella utmaningar. Satsningarna ska anknyta till profileringar och prioriteringar av forskning vid universitet och högskolor. Fortes satsning på strategiska forskningsområden ska förstärka Sveriges samlade insatser för excellent forskning och bidra till högre konkurrenskraft, tillväxt och nytta för samhällsutvecklingen.

Förslag

Med utgångspunkt i samhällsutmaningarna och ökat behov av forskningsbaserad kunskap föreslår Forte en successiv uppbyggnad av fem långsiktiga och tvärspektoriella forskningsprogram under den kommande tioårsperioden. För att lösa komplexa samhällsutmaningar och bidra till social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet behöver forskningen omfatta olika perspektiv och ämnesdiscipliner i nya forskningsformer. Samhällsutmaningarna kräver ett förhållningssätt där forskningen är tvärspektoriell, integrerad och lösningsinriktad.

En sådan kraftsamling, som Forte föreslår, ger en stark vetenskaplig grund för den högre utbildningen genom att flera lärosättesövergripande forskningsmiljöer ges förutsättningar att samverka. De nya nationella programmen ska bidra till att stärka Sveriges konkurrenskraft internationellt inom områden där Fortefinansierad forskning redan är

stark och samhällsutmaningarna är globala och stora. Forskningsinsatserna ska innefatta samverkan inte bara mellan forskare från olika discipliner utan också med professioner, brukare och andra partners från det omgivande samhället, till exempel näringsliv, idéburen och offentlig sektor.

De nya strategiska programsatsningarna ska anpassas till de olika forskningsområdenas förutsättningar och bedrivs i flexibla former. Bidragsformerna och utlysningarnas inriktning behöver prioriteras i samråd med samhällsaktörer och kommer att beslutas av Fortes styrelse.

Inom de nya eller förstärkta redan befintliga områden som presenteras nedan ska följande perspektiv tydliggöras i forskningen: integration, genus/jämställdhet, delaktighet och hållbarhet.

Forte föreslår att följande strategiska forskningsområden ska förstärkas:

- Den demografiska utvecklingen

Sverige står inför en demografisk utmaning där andelen äldre ökar. Denna utveckling leder till betydande utmaningar och påverkar välfärdspolitiken och välfärdssystemens utformning.

Forskningens fokus bör vara äldres aktiva och hälsosamma åldrande. Forskning om insatser för att stödja ett hälsosamt åldrande är viktigt. Välfärdsteknologins utveckling och hållbar samhällsplanering är andra viktiga perspektiv. Det behövs forskning om välfärdens utformning när färre ska försörja fler och fler lever längre med kroniska sjukdomar.

- Arbetslivets omdaning

Svenskt arbetsliv genomgår snabba och genomgripande förändringar, drivna av globalisering, digitalisering, demografisk förändring, migration, nya styr- och ledningssystem och anställningsformer.

Fokus på forskning om arbetsmarknadens funktionsätt och konsekvenser av förändrade villkor på arbetsmarknaden för att åstadkomma ett hållbart arbetsliv. Samspelet mellan samhälls-, arbetsplats- och individnivå, organisering och ledning av arbete, maktförhållanden och kvalifikationer behöver studeras, liksom positiva och negativa effekter av digitaliseringen i samhället.

- Välfärdssystemens kvalitet, organisering och processer

Kunskapsstyrning kommer att vara centralt i vård och social omsorg. En samordnad forskning om det sammanhang inom vilket vården, omsorgen och socialtjänsten bedrivs, det vill säga om välfärdens system, är av stor vikt.

Fokus är forskning om styrning, ledning, organisering och ersättningsystem för att skapa kunskapsunderlag för beslutsfattande, kvaliteten och resultat inom dessa sektorer. Satsningen ska stödja praktisk forskning och öka nyttiggörandet av kvalitetssäkrad kunskap. Förbättringsarbete ska stimuleras genom forskning om bland annat ledarskap, ekonomi, policy och innovation.

- Migration och etniska relationer

Mot bakgrund av samhällsförändringar i Sverige, Europa och globalt framstår migration mer än någonsin som ett angeläget forskningsfält. Den aktuella samhällsutvecklingen genererar nya forskningsbehov.

Fokus är forskning som bidrar till att kunna bedöma och förbättra flyktingpolitiska insatser som syftar till långsiktigt hållbara lösningar för såväl mottagarländer som ursprungsländer. Forskning om flyktingströmmar och ensamkommande flyktingbarn samt hur utbildning, arbetsmarknad, vård och social omsorg bör utformas är viktigt.

- Jämlika levnadsvillkor

Skillnaderna ökar mellan olika grupper i samhället utifrån faktorer som uppväxtvillkor, utbildningsmöjligheter, integration, arbetsliv, hälsa, vård, omsorg samt socialtjänst.

Fokus är forskning som betonar interaktionen mellan individ och omgivning. Funktionsförmåga, tillgänglighet och jämlikhet är centrala frågor. Forskning om fattigdom och klasskillnader är viktigt. Barns levnadsvillkor, exempelvis villkoren för barn som föds i nyanlända familjer eller kommer ensamma, ungdomars inträde på arbetsmarknaden, utsatta barns situation och barns skolgång bör studeras i breda perspektiv.

Forte vill:

- utveckla nya former för finansiering av forskning
- stödja uppbyggnad av starka miljöer för forskning inom prioriterade och strategiska områden genom utvecklad samverkan mellan olika samhällsaktörer
- stödja uppbyggnad av forskarkompetens inom prioriterade områden
- skapa incitament och utveckla former och möjligheter för forskare att samverka och kommunicera forskning
- tillsammans med övriga forskningsfinansiärer identifiera ytterligare områden för att tillgodose fler och tillkommande behov av forskningsprogram i takt med samhällsutvecklingen.

Forte föreslår att regeringen:

- tillskjuter finansiering till Forte för en ny satsning på de fem ovan prioriterade strategiska forskningsområdena.

Kostnad: Successiv uppbyggnad till en nivå om totalt 100 miljoner per år under tio år.

Forte föreslås få successivt ökade anslag upp till en nivå på 80 miljoner kronor per år under tio år för de fem områdena. Forte finansierar upp till 20 miljoner kronor per år under tio år inom Fortes anslogsramar.

5.2 FORSKNING OM INTERVENTIONERS EFFEKTER SKA STÄRKAS

Den som behöver samhällets insats ska erbjudas hjälp som bygger på bästa tillgängliga kunskap baserad på forskning, beprövad erfarenhet och brukarens preferenser. Det vill säga ett evidensbaserat arbetsätt. Kunskap om insatser, resultat och vad som ger god kvalitet och avsedd effekt är en av förutsättningarna för en evidensbaserad praktik.

Forskning om interventioners effekter i komplexa miljöer är ännu i sin linda och kräver även metodutveckling eftersom randomiserade, kontrollerade studier inte är lämpliga i alla sammanhang. Särskilda behov av förstärkt forskning på det här området finns inom omsorgen, arbetslivet, socialtjänsten, trygghetsystemen och välfärdens organisationer, men även inom hälso- och sjukvården. I detta ingår studier om effekter av interventioner och policyförändringar på samhällsnivå, så att bättre vetenskapliga underlag kan skapas för policy och förändringsarbete.

Målbild

I samverkan med verksamheter ska gemensamma projekt utvecklas i syfte att bidra till evidensbaserad policy och praktik. Kompetens ska höjas och metodutveckling ska stärkas för att genomföra effektutvärderingar. Studierna ska generera implementeringsbar kunskap.

Förslag

Fortes bedömning är att det behövs en särskild satsning på forskning om insatsers effekter inom främst omsorgen, arbetslivet, socialtjänsten, trygghetsystemen och välfärdens organisationer men även inom hälso- och sjukvården.

Forte vill:

- stödja en långsiktig uppbyggnad av starka forskningsmiljöer för att möjliggöra forskning om interventioners effekter
- tillsammans med aktörer inom hälsa, arbetsliv och välfärd utlysa nya och gemensamma projekt inom välfärdssektorn.

Forte föreslår att regeringen:

- ökar Fortes anslag för forskning om interventioners effekter inom hälsa, arbetsliv och välfärd
- i sin översyn av Socialtjänstlagen inför motsvarande bestämmelse avseende samverkan i finansiering av forskning som redan är inskriven i Hälso- och sjukvårdslagen (HSL 26 b §)⁷.

Kostnad: Forte föreslås få ökade anslag på 25 miljoner per år under tio år.

5.3 FORSKNING OM IMPLEMENTERING SKA STÄRKAS

Inom implementeringsforskning studeras införande, deprocesser, hindrande och främjande faktorer samt anpassning av den evidensbaserade kunskapen till den tilltänkta miljön. Dessutom studeras om effekter som framkommit i tidigare forskning även gäller i andra kontexter och över längre tid. Det finns betydande brister i implementering och kunskap om implementering inom alla Fortes ansvarsområden.

Målbild

Verksamheter som ska tillämpa forskningsresultat i förbättringssyfte ska ha kunskap om verk samma mekanismer för implementering. Forte ska bidra till ökad kunskap om hinder och förutsättningar för att forskningsresultat kommer till praktisk nytta. Kunskapen ska användas för att bedriva en evidensbaserad praktik. År 2027 vill Forte ha medverkat till att tiden från forskningsresultat till omsättning i praktisk verksamhet har halverats.

Förslag

Forte föreslår en ökad satsning på forskning om implementering för att förstå mekanismerna för tillämpning av ny kunskap i policy och praktik samt för att förkorta tiden från forskningsresultat till tillämpning.

Forte vill:

- stödja långsiktig kompetensuppbyggnad inom forskning om implementering och kapacitet för hållbar förändring
- samverka med mottagare av forskningsresultaten och utlysa nya och gemensamma forskningsprojekt inom välfärdssektorn
- sträva efter att halvera tiden för implementering.

Forte föreslår att regeringen:

- ökar Fortes anslag för forskning om implementering inom hälsa, arbetsliv och välfärd

7. HSL 26 b § Landstingen och kommunerna skall medverka vid finansiering, planering och genomförande av kliniskt forskningsarbete på hälso- och sjukvårdens område samt av folkhälsovetenskapligt forskningsarbete. Landstingen och kommunerna skall i dessa frågor, i den omfattning som behövs, samverka med varandra samt med berörda universitet och högskolor. Lag (1996:1289).

Kostnad: Forte föreslås få ökade anslag på 25 miljoner per år under tio år.

5.4 STRATEGISKA INNOVATIONS-OMRÅDEN SKA BREDDAS

En förstärkt nationell kraftsamling kring strategiska innovationsområden skapar goda förutsättningar för internationell konkurrenskraft och för hållbara lösningar på globala samhällsutmaningar. I forskningsfinansiärernas myndighetsgemensamma analys föreslås att satsningen på strategiska innovationsområden breddas, utökas och tillförs mer medel. Det kan handla om att förstärka befintliga program, utveckla samarbetet mellan dem eller initiera ett antal nya program. En utvidgad satsning skulle möjliggöra deltagande från andra typer av aktörer, exempelvis från civilsamhället, och inbegripa fler myndigheter som finansiärer.

Målbild

Strategiska innovationsområden breddas och utökas, vilket öppnar upp för program inom andra områden, till exempel sociala innovationer inom välfärdsområdet.

Förslag

Satsningen på strategiska innovationsområden breddas och utökas så att de också inbegriper Fortes ansvarsområden. Forskningsprogrammen bör baseras på tvärfunktionella och tvärsektoriella arbetssätt och ett ömsesidigt utbyte mellan forskning inom akademin, näringsliv och i samspel med övriga samhällsaktörer.

Forte vill

- delta i arbetet tillsammans med övriga finansiärer för att utveckla ett antal strategiska innovationsprogram inom Fortes ansvarsområden.

Kostnad: Se förslag i forskningsfinansiärernas myndighetsgemensamma analys.

5.5 EFFEKTIVARE NATIONELLT SAMORDNINGSANSVAR FÖR FORSKNING

Svensk forskning och forskningsfinansiering kännetecknas av mångfald men också av utvecklad samverkan mellan myndigheter och andra aktörer. Forte ansvarar idag för nationell samordning inom barn och ungdomar, äldre, internationell migration och etniska relationer, funktionshinder och handikapp samt socialvetenskaplig alkohol- och narkotikaforskning.

Det nationella samordningsansvaret innebär att kartlägga, samordna och följa upp effekter av de olika områdena. I samordningsuppdraget ligger även att

samverka och utveckla former för erfarenhetsutbyte och kunskapsöverföring mellan berörda forskningsfinansiärer och andra samhällsaktörer samt att identifiera nya forskningsbehov.

Målbild

Fortes samordningsuppdrag ska leda till att forskningen inom respektive område stärks. Forte ska skapa nätverk mellan forskningsfinansiärer och övriga myndigheter samt utveckla samverkan med mottagare av forskningsresultat. Samverkan ska leda till att nya forskningsbehov identifieras och att åtgärder föreslås.

Förslag

Forte föreslår att forskning inom områdena dopning, tobak och spel, arbetsliv samt vård och omsorg samordnas på ett mer effektivt sätt. Samhällsutmaningarna här är stora och komplexa. Forte har kompetens att möta forskningsbehov inom dessa områden. Tvärvetenskaplig forskning kommer att vara avgörande för att hitta gemensamma lösningar. Forte är berett att ta ett nationellt samordningsansvar för forskning inom områdena arbetsliv och vård och omsorg samt för hela området alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel.

Forte vill

- utveckla det befintliga samordningsansvaret
- utvidga uppdraget genom att ta ansvar för nationell samordning av hela ANDTS-området (inte bara AN) samt för de två forskningsområdena arbetsliv och vård och omsorg
- utveckla samverkan med arbetsmarknadens parter och myndigheter för att tydliggöra roller och skapa synergieffekter av de samlade insatserna.

Kostnad: Finansieras inom Fortes anslagsramar.

Forte föreslår att regeringen:

- ger Forte det nationella samordningsansvaret för arbetsliv och vård och omsorg samt utvidgar samordningsansvaret till hela forskningsområdet ANDTS.

5.6 ÖKAT STÖD TILL INFRASTRUKTUR OCH TILLGÅNG TILL DATABASER OCH REGISTER

Målbild

Sverige ska förbli en stark forskningsnation och fortsätta att förstärka och dra nytta av den kompetens och tradition som under de senaste decennierna byggts upp med hjälp av databaser och register.

Förslag

Fortsatta investeringar i infrastruktur för registerforskning bör vara högprioriterat. Med infrastruktur inom Fortes områden menas exempelvis survey-undersökningar, databaser, biobanker och mätapparatur för analyser av miljöfaktorer. I Sverige bör offentliga data, register och forskningsdata, som finansieras med offentliga forskningsmedel, vara öppet tillgängliga för forskningen. Svensk lagstiftning och regelverk bör ses över. Forte stödjer att utökade medel ges till infrastruktur för att utveckla databaser och register.

Forte vill:

- stödja utvecklingen av infrastruktur och tillgång till öppna data i samverkan med forskningsråden
- samverka med övriga forskningsfinansiärer – i synnerhet Rådet för infrastrukturforskning (RFI) – för att implementera och följa upp den nya modellen för stöd till infrastrukturer
- verka för att lagstiftningen när det gäller persondata och registerforskning utvecklas i en riktning som understödjer registerforskningen, inklusive bevaka denna utveckling inom EU.

5.7 STÄRKT INTERNATIONELL SAMVERKAN OCH RÖRLIGHET

Målbild

Forte ska bidra till att internationell samverkan och rörlighet ökar. Forskning finansierad av Forte ska medverka till att skapa ökat värde och nytta i den globala samhällsutvecklingen samt ökad konkurrenskraft för Sverige. All forskning bör granskas, publiceras och användas internationellt i syfte att höja kvaliteten och sprida resultaten.

Förslag

Behovet av internationell samverkan ökar när de globala samhällsutmaningarna ska mötas med ny kunskap inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Internationellt samarbete är grundläggande för att svensk forskning ska utvecklas och hålla hög kvalitet. Forte föreslår, i enlighet med den myndighetsgemensamma analysen, att regeringen ger EU-Sam fortsatt förtroende att fortsätta arbetet och att den avsätter 200 miljoner kr per år som fördelas till projekt mellan myndigheterna. Forte stödjer även det myndighetsgemensamma förslaget, att inrätta en ny funktion för samarbete och koordinering av internationellt samarbete, med ett anslag som successivt ökas till 100 miljoner kr per år, att fördela till projekt mellan myndigheterna.

Forte vill:

- möjliggöra för fler forskare att öka sin medverkan i internationella samarbeten och nätverk
- ta tillvara och vidareutveckla forskningssamarbeten som finns etablerade mellan universitet och forskargrupper i olika länder
- stimulera fortsatt deltagande av svenska forskare i EU:s utlysningar, och verka för att svenska forskare i högre grad är koordinatörer i sådana samarbetsprojekt
- öka aktiviteterna inom forskningsfinansieringen på den internationella arenan med EU men även med länder som Sverige har bilaterala samarbetsavtal med
- fortsätta att stödja yngre forskare genom att ge bidrag till postdoc-tjänster och gästforskare.

Kostnad: Finansieras inom Fortes anslagsramar.

5.8 FÖRBÄTTRADE KARRIÄRMÖJLIGHETER FÖR FORSKARE OCH STÖRRE MÖJLIGHETER TILL KOMBINERADE ANSTÄLLNINGSFORMER

Målbild

Forskare och lärare ska erbjudas goda villkor för att svenska forskningsmiljöer ska vara attraktiva på den internationella arenan. Samtidigt bör personrörligheten år 2027 vara högre än nu.

Förslag

Det behöver utformas tydligare och bättre karriärvägar och meriteringsmöjligheter för forskare. Detta är i huvudsak en uppgift för lärosätena, men även forskningsfinansiärer kan bidra till karriärutveckling genom olika bidragsformer. Det finns även behov av ökad rörlighet mellan akademien och verksamheter som tillämpar forskning. Det finns anledning att stärka incitamenten för att öka en sådan rörlighet, exempelvis genom rekryterings- och meriteringsystem. En annan möjlighet är att utveckla kombinerade anställningsformer mellan lärosäten och exempelvis vård, omsorg och socialtjänst. Forte välkomnar utredningen om unga forskares karriärmöjligheter. Utredningens resultat bör leda till ett nationellt ramverk för anställningar med goda villkor för forskare.

Forte vill:

- verka för ökad mobilitet mellan akademi, näringsliv och offentlig verksamhet genom att stödja och utveckla kombinerade anställningsformer och främja adjungeringsformen mellan myndigheter, akademi och praktisk verksamhet
- fortsätta att stödja yngre forskare genom att ge bidrag till juniorforskare

- bidra till ökade kontaktytor mellan forskare och samhällsaktörer.

Kostnad: Finansieras inom Fortes anslagsramar.

Forte föreslår att regeringen:

- ser över regelsystemen i syfte att underlätta kombinerade anställningsformer.

5.9 ÖKAD JÄMSTÄLLDHET INOM AKADEMI OCH FORSKNING

Målbild

Forskare ska ges samma möjligheter oavsett kön. Lärosäten och forskningsfinansiärer ska motverka de skillnader som finns i kvinnors och mäns möjligheter att bedriva forskning och bidra till lika möjligheter till internationell meritering, karriärutveckling och jämn könsfördelning bland professorer.

Förslag

Forte föreslår att jämställdhetsintegreringen i forskningen utvecklas och stärks. Jämställdheten måste även öka inom universitet och högskolor. Endast 24 procent av professorerna i Sverige är kvinnor. Även rörligheten är lägre bland kvinnor än män.

Forte vill:

- verka för att jämställdhets- och genusperspektiv får genomslag i forskning
- se till att det finns hög kompetens om jämställdhet och genus i hela processen för forskningsfinansiering
- vidareutveckla Fortes strukturer och processer för jämställdhet, likabehandling och mångfald inom myndighetens alla verksamheter
- följa upp utfallet regelbundet, analysera och återkoppla i förbättringssyfte.

Kostnad: Finansieras inom Fortes anslagsramar

5.10 ÖKAD SAMVERKAN OCH AKTIVARE KOMMUNIKATION

Målbild

Forskare ska kommunicera forskningsresultat och i kraft av sin kompetens om forskningen delta aktivt i samhällsdebatten. Tydliga incitament och ett utvecklat meriteringssystem ska finnas som gynnar kommunikation, samverkan och rörlighet. Samarbetsformer med andra myndigheter ska vara etablerade för identifiering av nya forskningsbehov utifrån systematisk kunskapsinventering.

Förslag

Forte ska genom aktiv samverkan bidra till kunskaps-spridning och långsiktig kunskapsuppbyggnad. Det är av vikt att samverkan sker med berörda aktörer tidigt i processen. Att involvera och engagera berörda mottagare av kunskapen leder till ökat nyttiggörande av forskningsresultaten.

Forte vill:

- stimulera och föreslå former för systematisk samverkan med brukare och andra berörda aktörer i syfte att nå en utvecklad integrerad forskning
- utveckla incitament och kriterier för kommunikation och nyttiggörande i berednings- och bedömningsarbetet samt vid utvärdering av forskning
- införa tydliga skrivningar avseende planer för implementering och kunskapsöverföring i strategier och program- och utlysningstexter, där det är lämpligt
- utveckla nya former och arenor för interaktiv kommunikation, dialog och samverkan om forskningens resultat
- samverka med berörda aktörer för att ta del av kunskapsluckor och utifrån dessa identifiera forskningsbehov.

Kostnad: Finansieras inom Fortes anslagsramar.

Forte föreslår att regeringen:

- ser över incitament och meriteringssystem för att främja ökad kommunikation och samverkan.

Bilagor

BILAGA 1. REGERINGENS UPPDRAG TILL FORTE (S2015/1856/SAM)

Uppdrag att inkomma med analys som ger underlag till regeringens forskningspolitik.

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) att analysera och redovisa hur myndigheten inom sitt ansvarsområde kan bidra till att effektivare möta det forskningspolitiska målet. Därutöver ska Forte tillsammans med Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggnad, Rymdstyrelsen, Statens energimyndighet, Verket för innovationssystem och Vetenskapsrådet redovisa en gemensam analys. Vetenskapsrådet ska samordna den gemensamma analysen. Myndigheternas individuella och gemensamma analyser kommer att utgöra underlag för kommande propositioner.

Analyserna ska vara framtidsorienterade och ha ett tioårigt perspektiv fr.o.m. 2017. För de förslag som lämnas ska en bedömning av eventuella kostnader lämnas och om förslagen medför ökade kostnader, ska förslag till finansiering presenteras. Forte ska redovisa sin enskilda analys till Regeringskansliet (Socialdepartementet med kopia till Utbildningsdepartementet) och den gemensamma analysen till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet med kopia till Miljö- och energidepartementet, Näringsdepartementet och Socialdepartementet) senast den 25 oktober 2015. Redovisningar ska hänvisa till det diarienummer som detta beslut har.

Bakgrund

Målet för forskningspolitiken som presenterades i propositionen Forskning och innovation (prop. 2012/13:30, bet. 2012/13:UbU3, rskr. 2012/13:151) är att Sverige ska vara en framstående forskningsnation, där forskning och innovation bedrivs med hög kvalitet och bidrar till samhällets utveckling och näringslivets konkurrenskraft. Regeringens forskningspolitik ska bidra till att dessa mål uppnås.

I regeringsförklaringen 2014 har statsministern bl.a. uttalat att Sverige ska vara en ledande forskningsnation och att unga forskares villkor ska förbättras. Forskning ska respekteras som den långsiktiga verksamhet det är och en ny proposition kommer därför att ha ett tioårigt perspektiv. Andelen kvinnliga professorer ska öka och forskningsanslagen fördelas jämförbart. Basanslagen för forskning prioriteras upp.

Regeringens avsikt är att i kommande propositioner vidareutveckla politiken på området. Som ett led i detta arbete inbjuds myndigheterna att inkomma med underlag. I underlagen bör myndigheterna analysera tidigare satsningar, framtida prioriteringar och möjliga synergier mellan forskningsfinansiärernas insatser. Myndigheterna ska även identifiera områden där Sverige är eller har potential att bli internationellt ledande och som kan bidra till en långsiktig svensk konkurrenskraft och till de strategiskt viktigaste internationella forskningssamarbetena.

Uppdraget

Analysen ska utgå ifrån en beskrivning av nationella och internationella trender och tendenser inom olika forskningsområden samt övriga väsentliga samhälls- och omvärldsförändringar de senaste åren. Den myndighetsgemensamma analysen, liksom myndigheternas individuella, ska innehålla fakta, analyser, bedömningar och visioner för framtiden så att de kan utgöra underlag för såväl regeringen som för planering och prioritering på myndighetsnivå samt för hur synergier mellan forskningsfinansiärernas insatser kan öka. Förslag på förändringar av forskningspolitikens inriktning och system kan inkluderas.

Forte och övriga myndigheter ska identifiera dels de områden inom sitt uppdrag där Sverige har pågående internationellt ledande forskning, dels inom vilka områden svensk forskning har potential att bli internationellt ledande. Vidare ska områden iden-

tifieras där forskning och innovation bedrivs med hög kvalitet samt har potential att lämna betydande bidrag till samhällets utveckling både i Sverige och globalt och till näringslivets konkurrenskraft. Forte ska även identifiera områden där angelägen forskning saknas och bör byggas upp. Eventuella forskningsområden som riskerar att tappa en ledande eller stark position ska också identifieras. Vidare ska områden eller systemperspektiv av forskningspolitiken som behöver prioriteras under det kommande decenniet identifieras. Analysen ska innehålla nationella och internationella trender och tendenser inom olika forskningsområden.

Forte ska utvärdera och analysera i vilken utsträckning tidigare riktade satsningar inom myndighetens verksamhetsområde har bidragit till att stärka svensk forsknings kvalitet och förmåga att bidra till ökad konkurrenskraft och tillväxt för svenskt näringsliv och nytta för samhällsutvecklingen i övrigt. Ett jämförbarhetsperspektiv och ett hållbarhetsperspektiv ska integreras i analysen. Myndigheten ska även bedöma om kopplingen mellan utbetalade forskningsstöd och utförd verksamhet är tydlig mot bakgrund av IIS anslagsförordningen (2011:223) samt analysera behov av åtgärder för att öka denna koppling och därigenom genomslaget för regeringens prioriteringar. Förslagen ska syfta till att stärka såväl grundforskningen som den behovsmotiverade forskningen och nyttiggörande av forskningsresultat, dess bidrag till innovation samt att snabbare och effektivare nå miljömålen bl.a. genom mer effektiva åtgärder.

Sveriges medverkan och engagemang i EU:s ramprogram för forskning och innovation samt potentiella synergier med nationella satsningar ska analyseras. Analysen ska även innehålla en bedömning av vilka internationella potentiella forskningssamarbeten som är av störst strategisk betydelse för Sverige och för Sveriges bidrag för att möta globala utmaningar.

Vidare ska Forte ge synpunkter på hur det internationella samarbetet bör utformas för att möjliggöra prioriteringar mot bakgrund av analysen.

Särskild inriktning för Fortes analys

Inom ramen för Fortes uppdrag att inkomma med en analys om hur myndigheten inom sitt ansvarsområde kan bidra till att möta det forskningspolitiska målet ska myndigheten analysera vilken betydelse samhällsförändringar har för behovet av forskningsresultat och innovationer. Vidare ska Forte belysa potentialen i utvecklade samverkansformer mellan forskare å ena sidan (t.ex. tvärvetenskaplig forskning) och samhällsaktörer å andra sidan (integrerad forskning). Av särskilt intresse är att belysa värdet av att främja forskning som använder svenska datamaterial och register.

Forte ska, utifrån rådets uppgifter och uppdrag, särskilt analysera behovet av forskning och nyttiggörande av forskningsresultat för att

- främja äldre kvinnors och mäns aktiva och hälsosamma åldrande,
- möta de demografiska förändringarna samt främja en god fysisk och psykosocial arbetsmiljö för ett längre och hållbart arbetsliv,
- främja mångfald, tillgänglighet och människors fulla delaktighet i samhällslivet,
- främja förbättrad funktionsförmåga samt förbättrad och jämlik hälsa, vård och social omsorg.

På regeringens vägnar

Helene Hellmark Knutsson

Karin Mossler

BILAGA 2. FÖRTECKNING ÖVER ANVÄNDA UNDERLAG OCH REFERENSER

- Agenda för hälsa och välbefinnande – 14 konkreta åtgärdsförslag med handlingsplaner.* Redaktör Anna Nilsson Vindefjärd. Forska!Sverige, 2015.
- An evaluation of Swedish Research on Alcohol, Narcotics, Doping, Tobacco and Gambling.* Harold Holder, Jörgen Bramness, Marja Holmila, Karl Mann, Ann McNeill och David Nutt. FAS, 2012.
- Arbetsmiljöns betydelse för hjärt-kärlsjukdom. En systematisk litteraturöversikt.* SBU, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, 2015.
- Att göra effektutvärderingar.* Redaktör Knut Sundell. Socialstyrelsen och Gothia förlag AB, 2012.
- Att identifiera forskningsbehov och kommunicera resultat – en studie av forskningsråd inom folkhälsa i England, Nederländerna, Kanada och Kina.* Tillväxtanalys, 2015. Bilaga i rapporten Från fokus på innehåll till fokus på nytta. Forte, 2015.
- Brukarmedverkan – forskning och om brukarmedverkan.* Forskning i korthet #5 Forte, 2015.
- Bättre behandling. Vilka vetenskapliga bevis behövs i vården?* Redaktör för den svenska utgåvan Ragnar Levi. SBU, Statens beredning för medicinsk utvärdering, 2014.
- De nya jobben i automatiseringens tidevarv.* Stefan Fölster, Stiftelsen för Strategisk Forskning, SSF, 2015.
- EU:s webbsida för Eurostat (statistik). www.ec.europa.eu/eurostat, 2015.
- FN:s flyktingorgan UNHCR:s webbsida. www.unhcr.org, 2015.
- Folkhälsomyndighetens webbsida. www.folkhalsomyndigheten.se, 2015.
- Forskningens uppgifter i samhället – en analysmodell. En studie inom IVAs projekt för Agenda för forskning.* Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien (IVA), 2012.
- Forskning om funktionsnedsättning och funktionshinder 2002–2010.* Jerker Rönnerberg, Elisabet Classon, Berth Danermark och Thomas Karlsson. FAS, 2011.
- Fortes årsredovisning 2014.* Forte, 2015.
- Från fokus på innehåll till fokus på nytta – ett regeringsuppdrag om att utveckla formerna om behov och nyttiggörande av forskningsresultat (S2014/4995/SAM).* Forte, 2015.
- Förstärkning av svensk forskning om vårdsektorn – kartläggning av forskare och förslag om nätverk.* Leading Health Care (LHC), 2015.
- I nationens intresse – en översikt av hur invandring bidrar till Sverige.* Reforminstitutet, 2014.
- Information om migration från webbsidan Migrationsinfo. www.migrationsinfo.se, 2015.
- Information om säkerhetspolitik från webbsidan Säkerhetspolitik. www.sakerhetspolitik.se, 2015.
- Institutet för framtidsstudiers webbsida. www.iffs.se, 2015.
- Integration – en beskrivning av läget i Sverige.* SCB, 2013.
- Internationella organisationen för migrations webbsida (International Organization for Migration) www.iom.int, 2015.
- Karriärstruktur och karriärvägar i högskolan.* Vetenskapsrådet, 2015.
- Kartläggning av kunskapsbehov och kunskapsluckor – rapport från läkemedelsverket.* Läkemedelsverket, 2015.
- Kartläggning av kunskapsbehov och kunskapsluckor.* TLV:s regeringsuppdrag att redovisa och motivera vilka kunskapsluckor som myndigheten bedömer vara av störst strategisk betydelse. Tandvårds- och läkemedelsförmånsverket, 2015.
- Kunskapsbehov och vetenskapliga kunskapsluckor.* Rapport till Socialdepartementet 2015-04-29. SBU, Statens beredning för medicinsk utvärdering, 2015.
- Malmös väg mot en hållbar framtid – hälsa, välfärd och rättvisa.* Kommission för ett socialt hållbart Malmö, slutrapport 2013.
- Migrationsverkets webbsida. www.migrationsverket.se, 2015.
- Naturvårdsverkets webbsida. www.naturvardsverket.se, 2015.
- 900 miljarder skäl att uppskatta invandring – en analys av invandringens effekter på de offentliga finanserna i Sverige 1950–2014.* Arena idé, 2014.
- Om implementering.* Socialstyrelsen, 2012.
- Psykisk ohälsa, arbetsliv och sjukfrånvaro – en kunskapsöversikt.* Eva Vingård, Forte 2015.
- Psykisk ohälsa bland unga – underlagsrapport till barns och ungas hälsa, vård och omsorg.* Socialstyrelsen, 2013.
- Rapport om kunskapsluckor – återrapportering enligt eHälsomyndighetens regleringsbrev 2015.* eHälsomyndigheten, 2015.
- Redovisning av kunskapsbehov och kunskapsluckor.* Statens institutionsstyrelse, SiS 2015.

Redovisning av regeringsuppdrag avseende inventering av kunskapsluckor och förslag till kunskapsbehov. Folkhälsomyndigheten, 2015.

Redovisning av regeringsuppdrag om strategiska kunskapsbehov. Myndigheten för delaktighet, 2015.

Regeringsuppdrag om kunskapsbehov och kunskapsluckor. Barnombudsmannen, 2015.

Rio-deklarationen om miljö och hållbar utveckling. United Nations Conference on Environment and Development, UNCED, 1992.

SBC:s webbsida. www.scb.se, 2015.

Social rapport 2010. Socialstyrelsen, 2010.

Swedish Research on Work Organization 2007–2013. Arnold B. Bakker, Silvia Gherardi, Gudela Grote, Russell Lansbury, Peter Pawlowsky och Robert A. Roe, Forte 2015.

Unik kunskap genom registerforskning. Betänkande av registerforskningsutredningen, SOU 2014:45.

Uppdrag att identifiera kunskapsluckor och kunskapsbehov av strategisk betydelse. Socialstyrelsen, 2015.

Världsnaturfondens webbsida. www.wwf.se, 2015.

BILAGA 3. FÖRTECKNING ÖVER GRUPPER OCH MÖTEN

Referensgrupp från Fortes styrelse: Kjell Torén (ordförande), Gerd Ahlström, Eva Nilsson Bågenholm, Jan Löwstedt, Bengt Sandin och Maria Albin.

Styrgrupp från Fortes kansli: Ewa Ståldal (ordförande), Peter Allebeck, Anna-Karin Engvall och Lars Wärngård.

Projektgrupp: Mari Forslund (projektledare) och Susanna Wahlberg.

Större möten/workshops

- 2015-05-21 Runda bordssamtal/workshop för att identifiera de närmaste tio årens utmaningar och forskningsbehov inom forskningsområdet arbetsliv. Deltog gjorde bl.a. forskare, arbetsmarknadens parter, myndigheter och regeringskansliet (se separat deltagarförteckning).
- 2015-06-01 – 2015-06-04 Hearings/samrådsmöten med brukar- och intresseorganisationer, fackliga organisationer, professionsorganisationer, SKL och myndigheter (se separat deltagarförteckning).
- 2015-06-10 Framtidsverkstad med deltagare och inbjudna talare från bl.a. Institutet för framtidsstudier, Leading Health Care, Fryshuset, kommuner och landsting, forskarsamhället och regeringskansliet. Syftet var att identifiera trender och samhällsutmaningar det närmaste decenniet (se separat deltagarförteckning).
- 2015-06-25 Möte med juniorforskare som fått Forte-medel (se separat deltagarförteckning).

Intervjuer och möten

- Nina Rehnqvist, professor, ordförande SBU:s nämnd
- Judith Timoney, handläggare FUB:s (Riksorganisation för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning) forskningsstiftelse ALA
- Anne Carlsson, ordförande Reumatikerförbundet

- Karin Svedberg, FoU-samordnare FAMNA (Riksorganisationen för idéburen vård och omsorg)
- Gunnar Wetterberg, historiker och författare
- Hans Abrahamsson, freds- och konfliktforskare, docent, Göteborgs universitet
- Patrik Engellau, författare, styrelseordförande Stiftelsen Den Nya Valfärden
- Anders Lönnberg, nationell samordnare för Life science
- Kerstin Wigzell, utredare, f.d. GD Socialstyrelsen
- Daniel Forslund, Innovationslandstingsråd, SLL
- Håkan Eriksson, professor emeritus KI, författare
- Nils Karlsson, VD Ratio forskningsinstitut

Dialoger

Fortecentra

- ARC (åldrande)
- CASE (äldre och åldrande)
- CRESS (sociala bestämningsfaktorer till hälsa och ojämlikhet i hälsa)
- REMESO (internationell migration och etniska relationer)
- SoRAD (samhällsvetenskaplig alkohol- och drog-forskning/missbruksforskning/ANDTS)

Enskilda forskare

- Gunnar Malmberg, professor, Umeå universitet (kulturgeografi och demografi)
- Kristina Alexanderson, professor, Karolinska Institutet (socialförsäkring)
- Ingalill Rahm-Hallberg, senior professor, Lunds universitet (medicin)
- Sofia Tranaeus, adj. professor och programchef, SBU
- Björn Klinge, professor, Malmö högskola (odontologi)
- Hans Winberg, generalsekreterare, Leading Health Care (LHC)
- Ledamöter och suppleanter i Fortes styrelse

Inledning – Vision och Strategier för Fortes verksamhet inom hälsa, arbetsliv och välfärd 2015-2018

Forte arbetar på uppdrag av regeringen och är en av sex statliga forskningsfinansiärer. Myndighetens uppgifter är att finansiera och främja forskning av högsta kvalitet inom hälsa, arbetsliv och välfärd och möta samhällets behov av forskning inom dessa områden. Forte ska vidare identifiera kunskapsbehov och utvärdera forskning. Samverkan med forskarsamhället, myndigheter och berörda aktörer i samhället är en annan viktig uppgift.

Fortes områden överlappar och påverkar varandra. De forskningsfrågor som innefattas i uppdraget är ofta mång- och tvärvetenskapliga och berör ofta flera samhällssektorer. Detta leder till att forskningen behöver vara både ämnesspecifik, mång- och tvärvetenskaplig samt tvärspektoriell.

I underlagen till forskningspropositionen 2012/13:30 identifierades följande samhällsutmaningar:

- Förändringar i befolkningssammansättningen
- Legitimiteten i välfärdssystemen inklusive hälso- och sjukvård
- Nya stigande förväntningar - ökade kostnader
- Ojämlighet - låg delaktighet

Dessa utmaningar ska mötas utifrån ett internationellt perspektiv. Forskning finansierad av Forte förväntas resultera i långsiktiga kunskapsbaserade framsteg för individ och samhälle. Ökad jämställdhetsintegrering ska eftersträvas på alla nivåer i verksamheten.

Stora samhällsutmaningar under kommande period kommer att kräva både fördjupad kunskap och nyorientering av forskning. Särskilt rör dessa:

- Ökade klyftor i samhället, arbetsvillkor, arbetslöshet, migrations- och integrationsfrågor
- Levnadsvanor och livsstilmönster
- Jämlig hälsa; psykisk ohälsa och hög sjukfrånvaro
- Hållbart arbetsliv och inkluderande arbetsmarknad mot bakgrund av bland annat globalisering och åldrande befolkning
- Organisering och styrning inom välfärdssystemen samt att öka människors fulla delaktighet i samhället

En Strategisk Agenda för 2015-2018 har beslutats av Fortes styrelse. Denna strategi omfattar myndighetens verksamhet inom:

- Forskning och utveckling
- Samverkan och kommunikation om forskning och dess resultat
- Effektiva och rättsäkra processer och system

Det är vår förhoppning att den Strategiska Agendan ska vara intressant för alla som på ett eller annat sätt berörs av Fortes forskning och dess resultat.

Stockholm i mars 2015

Martin Ingvar
Styrelseordförande

Erwa Ståldal
Generaldirektör

FORTES UPPDRAG

Riksdag och regering bestämmer Fortes inriktning. Det sker genom förordningar, propositioner och regleringsbrev. Utöver detta tillkommer särskilda regeringsuppdrag. Forte är en myndighet under Socialdepartementet med ansvarsområden inom hälsa, arbetsliv och välfärd. År 2013 utökades uppdraget till att omfatta även vårdforskning. I forsknings- och innovationspropositionen 2012/13:30 betonas vidare att Forte ska stödja innovativ praktisknära forskning samt bidra till ökade kunskaper om mekanismerna för framgångsrik implementering, det vill säga långsiktig forskning om hur forskningsresultat ska användas och omsättas i praktisk verksamhet.

Utgångspunkter för Fortes verksamhet är:

- Instruktion för Forte - Förordning SFS 2007:1431, SFS 2013:422
- Regleringsbrev
- Regeringsuppdrag - Uppdrag enligt särskilda beslut från regeringen, utöver regleringsbrevet
- Forsknings- och innovationspropositioner
- Aktuell budgetproposition

Fortes vision

Genom forskning av högsta vetenskapliga kvalitet bidrar vi till en kunskapsbildning som ger förutsättningar för en hållbar samhällsutveckling för att nå

- God och jämlik hälsa
- Inkluderande och hållbart arbetsliv
- Hög och kontinuerligt förbättrad välfärd

För att uppnå visionen har Forte följande strategier

1. Finansiera grundläggande och behovsstyrd forskning av högsta vetenskapliga kvalitet
2. Stimulera mång- och tvärvetenskaplig forskning som möter viktiga samhällsutmaningar
3. Utveckla samverkan och delaktighet i forskningen
4. Stödja internationella forskningssamarbeten
5. Utvärdera forskning och dess effekter samt identifiera behov av forskning
6. Utveckla former för mer effektivt nyttiggörande av forskningsresultat genom aktiv kommunikation och samverkan
7. Bedriva en verksamhet som genomsyras av kvalitet, rättssäkerhet, jämställdhet och effektivitet
8. Vara en expertmyndighet angående forskning inom hälsa, arbetsliv och välfärd

Strategi 1: Finansiera grundläggande och behovsstyrd forskning av högsta vetenskapliga kvalitet

Forte ska ge forskningsstöd till projekt, program och forskningsmiljöer genom både grund- och behovsstyrd forskning med hög internationell kvalitet.

Prioriterade insatser

- Främja och stödja kunskapsbildning genom att finansiera grund- och behovsstyrd forskning av hög internationell kvalitet genom att utlysta medel söks i konkurrens
- Utveckla verksamhetsplaner som ger god balans mellan öppna respektive riktade utlysningar
- Stärka Fortes nationella samordningsroll inom fler forskningsområden
- Verka för att jämställdhets- och genusperspektiv får genomslag i forskningen
- Säkerställa att en hög andel av den vetenskapliga granskningen görs av experter från andra länder

Strategi 2: Stimulera mång- och tvärvetenskaplig forskning som möter viktiga samhällsutmaningar

Forte ska stödja mång- och tvärvetenskaplig forskning, som kan påverka policy och praktik, för att kunna möta viktiga samhällsutmaningar.

Prioriterade insatser

- Initiera och finansiera mång- och tvärvetenskaplig forskning som kan påverka policy och praktik inom viktiga samhällsområden

- Fortlöpande vidareutveckla kriterier för bedömning av samhällsrelevans
- Vidareutveckla bidragsformer för att stärka praktisknära forskning

Strategi 3: Utveckla samverkan och delaktighet i forskningen

Stärka och vidareutveckla metoder som främjar samverkan och delaktighet i forskningsfinansieringen.

Prioriterade insatser

- Stimulera delaktighet av professioner, brukare och andra samhällsaktörer i utlysningar
- Engagera experter från relevanta samhällsområden i beredningsprocesserna
- Utveckla kriterier för bedömning av samverkan i berednings- och bedömningsarbetet
- Stärka samverkan med andra forskningsfinansiärer

Strategi 4: Stödja internationella forskningssamarbeten

Forskning finansierad av Forte ska medverka till att skapa ökat värde och nytta i den globala samhällsutvecklingen samt till att öka Sveriges konkurrenskraft.

Prioriterade insatser

- Möjliggöra för fler forskare att öka sin medverkan i internationella samarbeten och nätverk
- Ta tillvara och vidareutveckla de forskningssamarbeten som finns etablerade mellan universitet och forskargrupper i olika länder
- Öka Fortes aktiviteter och samarbeten inom forskningsfinansieringen på den internationella arenan främst inom EU men även med länder som Sverige har bilaterala samarbetsavtal med

Strategi 5: Utvärdera forskning och dess effekter samt identifiera behov av forskning

Utvärderingar och kunskapsöversikter ska ge ett kvalificerat underlag av kunskapsläget inom Fortes områden. I samverkan med forskare och andra aktörer ska Forte föra en dialog om behovet av forskning.

Prioriterade insatser

- Utarbeta årliga planer för uppföljning och utvärdering av forskning som finansieras av Forte
- Utveckla former för att utvärdera och analysera effekterna av forskning finansierad av Forte
- Utveckla systematisk och kontinuerlig dialog med samhällsaktörer för att aktivt fånga upp nya forskningsbehov

Strategi 6: Utveckla former för mer effektivt nyttiggörande av forskningsresultat genom aktiv kommunikation och samverkan

Forte ska vara ett forum för dialog och samverkan och utgöra en brygga mellan forskning och praktik. Forte ska genom samverkan och kommunikation aktivt bidra till kunskapsspridning och långsiktig kunskapsuppbyggnad.

Prioriterade insatser

- Utveckla nya former och arenor för interaktiv kommunikation, dialog och samverkan om forskningens resultat
- Stimulera kontinuerligt förbättringsarbete i praktiken genom att ny kunskap sprids, förmedlas och används snabbare och på nya sätt.
- Sammanställa forskningsresultat på ett lättillgängligt sätt
- Initiera forskningsprogram för att öka kunskapen om mekanismerna för framgångsrik implementering
- Vara en aktiv samverkanspart i den nationella kunskapsutvecklingen
- Bidra till ökade kontakter mellan forskare och samhällsaktörer

Strategi 7: Bedriva en verksamhet som genomsyras av kvalitet, rättssäkerhet, jämställdhet och effektivitet

Forte ska vara en myndighet som är effektiv och som utvecklar rättssäkra administrativa system. Forte ska därutöver verka för jämställdhetsintegrering i all verksamhet i syfte att nå de jämställdhetspolitiska målen.

Prioriterade insatser

- Vidareutveckla effektiva, transparenta och rätts-säkra beredningsprocesser för forskningsfinansieringen
- Säkerställa att den vetenskapliga granskningen är transparent och utgår från tydliga kvalitetskriterier
- Säkerställa att administrativa system och verksamhetsprocesser stödjer Fortes mål att bidra till högkvalitativ forskning
- Tillse att det finns hög kompetens om genusperspektiv i hela processen för forskningsfinansiering
- Vidareutveckla Fortes strukturer och processer för jämställdhet, likabehandling och mångfald inom myndighetens alla verksamheter
- Utveckla tydliga hållbarhetsmål
- Vara ledande vad gäller de anställdas arbetsmiljö, utveckling och välbefinnande

Strategi 8: Vara en expertmyndighet angående forskning inom hälsa, arbetsliv och välfärd

Forte ska med högt förtroende och hög integritet förse regeringen och andra berörda aktörer med aktuellt och kvalitetssäkrat kunskapsunderlag.

Prioriterade insatser

- Vidareutveckla kontinuerlig och aktiv dialog med regeringen i forskningsrelaterade frågor
- Förbättra rutiner för fortlöpande omvärldsanalys
- Skapa ett nätverk av experter som Forte kan använda i dialogen med regeringen och andra aktörer
- Stärka Fortes analysverksamhet